

ΕΛΛΗΝΟΓΕΡΜΑΝΙΚΑ

Ἀπὸ τὶς σχέσεις τοῦ Καμπύση μὲ τὸν Karl Dieterich καὶ τὸν Karl Krumbacher

Ὁ γνωστὸς καὶ πρόωρα χαμένος λογοτέχνης Γιάννης Καμπύσης (1872-1901) εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους —μαζὶ μὲ τὸν Κωσταντῖνο Χατζόπουλο— ποὺ λάτρεψαν τὸ γερμανικὸ πνεῦμα, ἐπηρεάσθησαν στὰ γραπτὰ τους ἀπ' αὐτὸ καὶ γνωρίστηκαν ἀπὸ κοντὰ μὲ γερμανοὺς λογίους καὶ συγγραφεῖς¹. Στὴ Γερμανία, μὲ βάση του τὸ Μόναχο, παρέμεινε ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο 1898 ὡς τὸν Ἰούλιο 1899, καὶ ταξίδεψε σὲ διάφορες γερμανικὲς πόλεις.

Πρὶν ἀκόμα ἐπισκεφθεῖ τὴ Γερμανία, ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1897, εἶχε γνωριστεῖ δι' ἄλληλογραφίας μὲ τὸν μεσαιωνολόγο-νεοελληνιστὴ, καὶ ἀργότερα καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας, Karl Dieterich (1869-1935)². Τὸ πρῶτο του γράμμα στὸν Dieterich εἶναι γραμμένο στὶς 2/14 Μαΐου 1897, ὡς ἀπάντησιν σὲ γράμμα τοῦ Γερμανοῦ φιλολόγου.

Εἶναι βεβαίως γνωστὸ ὅτι τὸ Μόναχο ἦταν σπουδαῖο κέντρο τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, ὅπου, ἰδίως στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ περασμένου αἰῶνα, σπούδασε ἡ διέμεινε πλῆθος Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, λογοτεχνῶν καὶ

1. Βλ. Καμπύσης, *Ἀπαντα*, Ἀναστύλωση Γ. Βαλέτας, Ἐκδόσεις «Πηγή», Ἀθήνα 1972. Γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Καμπύση μὲ τὸ γερμανικὸ πνεῦμα βλ. Georg Veloudis, *Germano-graecia. Deutsche Einflüsse auf die neugriechische Literatur (1750-1944)*, τόμος I (καὶ τόμος II = σημειώσεις), Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam 1983, σσ. 321-323, 357-359. Βλ. καὶ Θόδωρος Γραμματάς, *Τὸ θεατρικὸ ἔργο τοῦ Γιάννη Καμπύση*, Γιάννενα 1984 [=Δωδώνη: Παράρτημα ἀριθ. 20], καὶ Γιάννη Καμπύση, *Ὀχτροὶ καὶ φίλοι καὶ ἄλλα διηγήματα*, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Δέσποινας Ι. Δούκα, Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἰδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, Ἀθήνα 1997.

2. Βλ. τὸ πρόσφατο ἔργο τοῦ Johannes Irsmscher, «Karl Dieterich e la fondazione della neogrecistica a Lipsia», *Atti dell' Accademia di Scienze Lettere e Arti di Palermo*, serie IV, vol 38 (1978-79), parte II, σσ. 485-502. Τὰ γράμματα τοῦ Καμπύση τὰ ἀναδημοσιεύω παρακάτω, συνολικὰ, καὶ σὲ πληρέστερη μορφή ἀπ' αὐτὴν τῶν Ἀπάντων Καμπύση.

καλλιτεχνῶν. Ἔτσι κι ὁ Καμπύσης ἀποφάσισε νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸ Μόναχο κι ἀπὸ ἐκεῖ νὰ γνωρίσει τὴ Γερμανία. Στὰ γράμματά του πρὸς τὸν Dieterich, ποὺ βρισκόταν τότε στὸ Βερολίνο, φαίνεται ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴ χώρα αὐτή. Στις 25 Ἰουλίου γράφει στὸν Dieterich ὅτι ἀποφάσισε νὰ πάει «γιὰ κἀνα χρό- νο στὴ Γερμανία κ' ἰδίως στὸ Βερολίνο» καὶ τοῦ ζητάει νὰ συναντηθοῦν.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ γράμμα του στὸν Χατζόπουλο (Μόναχο, 27 Ὀκτω- βρίου 1898)³, ὁ Καμπύσης ξεκίνησε τὸ ταξίδι του ἀρχῆς Ὀκτωβρίου τοῦ 1898, πέρασε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὸ Πρίντεζι, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ σιδηροδρομικῶς ἔφτασε στὶς 18 Ὀκτωβρίου στὸ Μόναχο. Στὸ γράμμα του αὐτὸ περιγράφει συνοπτικὰ τὸ ταξίδι του καὶ τὶς πρῶτες του ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴ Βαβαρικὴ πρωτεύουσα. Στὸ Μόναχο τὸν ὑποδέχθηκε καὶ τὸν βοήθησε πολὺ ὁ Julius K. von Hösslin, ὁ «Τζούλιος» ὅπως τὸν μνημονεύει στὰ γράμματά του⁴. Τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴ Γερμανία τὶς περιγράφει στὶς ἐπιστολές του στὸν Χατζόπουλο, καὶ στὰ περίφημα «Γερμανικὰ γράμματα» ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸ περιοδικὸ *Τέχνη* καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὰ «Ἀπαντα Καμπύση», καθὼς καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα ἄρθρα του στὰ ἐντυπα *Τὸ περιοδικόν μας*, *Ἐφημερίς*, *Διώνυσος* (ἄλλα ξανατυπωμένα στὰ «Ἀπαντα»). Στὸ Μόναχο ἔγραψε τὰ θεατρικὰ του *Στὰ σύγνεφα*, Ἀθήνα 1899, καὶ *Ὁ Ἀρήγιαννος*, ποὺ τὸ συνέχισε στὴν Ἑλλάδα, καθὼς καὶ ποιήματα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Μόναχο, τὰ γύρω μέρη καὶ τὶς Βαβαρικὲς Ἀλπεις, ὁ Καμπύσης ταξίδεψε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1898 πρὸς Βερολίνο, πέρασε ἀπὸ Σαξωνία, Θουριγγία, Βαϊμάρη, Δρέσδη, Λειψία, Ρέγκενσμπουργκ, Νυρεμβέργη, κι ἀπὸ ἄλλα μέρη κατὰ τὴ διάρκεια αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ.

Ἀπὸ τὸ Μόναχο, στὶς 19 Νοεμβρίου 1898 ἔστειλε ὁ Καμπύσης ἐπιστολὴ στὸν Dieterich στὸ Βερολίνο, εἰδοποιώντας τον, ἂν περάσει ἀπὸ Μόναχο πηγαίνοντας γιὰ Ἑλλάδα, νὰ συναντηθοῦνε. Ὅμως δὲν συναντήθηκαν στὴ Γερ-

3. Βλ. «Ἀπαντα Καμπύση, β.π., σσ. 574-578.

4. Σ' αὐτὸν εἶναι ἀφιερωμένο τὸ βιβλίο τοῦ Καμπύση *Ἀνατολή*, Ἀθήνα 1901: «Meinem Freunde Julius K. von Hösslin Erinnerung eines traumerischen Lebens in München». Βλ. καὶ «Ἀπαντα Καμπύση, β.π., σ. 26 ἀρ. 52, σ. 27 ἀρ. 84. Ὁ Karl Dieterich στὸ ἔργο του *Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Literatur*, Leipzig 1902, μνημονεύει θεατρικὴ κριτικὴ τοῦ Hösslin γιὰ τὸν Καμπύση στὴ *Litterar. Echo* II, Sp. 768-771. Ὁ Ψυχάρης, στὸ βιβλίο του *Γιὰ τὸ Ρωμαϊκὸ Θέατρο*, τόμος Α', Ἀθήνα 1901, σσ. 4-54, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Hösslin ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ δημοσιεύματος. Τὸ διήγημά του «Ὁ Ἐπιτάφιος» δημοσιεύτηκε στὸ περ. *Ἡ Τέχνη* 8-9, Ἰούν.-Ἰουλ. 1899, σσ. 201-203. Σὲ πέντε ἐπιφυλλίδες τοῦ Νομαῖ τὸν Μάιο τοῦ 1904, ἀρ. 94-98, δημοσιεύτηκε τοῦ Ἰουλίου Ἔσλιν ἡ *Ἰριγένεια*. Δράμα σὲ τρεῖς πράξεις μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Κ. Χατζόπουλο». Βλ. καὶ Μαρίας Ἀντωνίου-Τίλιου, *Τὸ περιοδικὸ Ἡ Τέχνη (1898-1899). Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, ἀδ. διδ. διατριβῇ, Ἰωάννινα 1989, τ. Β', σσ. 72-73 (ἔπου καὶ διάσπαρτα περὶ Καμπύση καὶ Τέχνης).

μανία. Ἀρχὲς Γενάρη 1899 ὁ Dieterich βρισκόταν στὴν Ἀθήνα⁵, ἀπ' ὅπου συνέχισε νὰ ἀλληλογραφεῖ μετὰ τὸν Καμπύση ποὺ παρέμενε στὸ Μόναχο.

Φυσικά ὁ Καμπύσης δὲν παρέλειψε νὰ γνωριστῇ στὸ Μόναχο μετὰ τὸν πολὺ γνωστὸ τότε καὶ στὴν Ἑλλάδα καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου Karl Krumbacher. Ὁ καθ. Πολυχρόνης Ἐνεπεκίδης δημοσίευσε ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Krumbacher τρία γράμματα τοῦ Καμπύση στὸν Γερμανὸ σοφὸ⁷. Μετὰ τὸ πρῶτο γράμμα (Μόναχο, 28 Ἰανουαρίου 1899) ὁ Καμπύσης ἀπέστειλε στὸν Krumbacher μερικά ἔργα του καὶ τοῦ ζητοῦσε νὰ γνωριστοῦνε⁸. Πράγματι γνωρίστηκαν καὶ συναντήθηκαν κατ' ἐπανάληψιν⁹, καὶ μάλιστα ὁ Καμπύσης ἔστειλε στὴν Τέχνη μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα συνέντευξή του μετὰ τὸν Krumbacher, ποὺ δημοσιεύθηκε στὰ «Γερμανικὰ γράμματα, Ε'», *Ἡ Τέχνη*, 1899, σσ. 159-160¹⁰. Στὸν Krumbacher ἀφιέρωσε καὶ τὸ ἄρθρο του «Ὁ Προμηθεὺς τοῦ Γκαίτε»¹¹, καί, τέλος, ἐξακολούθησε νὰ τοῦ γράφει καὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἀπ' ὅπου τοῦ ἔστειλε τὰ ἄλλα δύο δημοσιευμένα γράμματα του¹². Ἀλλὰ καὶ ὁ Krumbacher μνημόνευσε θετικὰ τὸν Καμπύση μετὰ τὸν θάνατό του¹³.

5. Βλ. Ἀπαντα Καμπύση, ὁ.π., σσ. 585, 590 καὶ 625.

6. Ὁ.π., σσ. 599, 601, 607, 610.

7. Πολυχρόνης Κ. Ἐνεπεκίδης, *Χρηστομάνος — Βικέλας — Παπαδιαμάντης. Ἐπιστολαὶ Μαζιῖμου Μαργουινίου, ἐπισκόπου Κυθήρων (1549-1602)*. Ἐρευναι εἰς τὰ Ἀρχεῖα καὶ τὰς χειρογράφους Συλλογὰς Αὐστρίας, Γαλλίας, Γερμανίας καὶ Ἑλλάδας, Ἀθῆναι 1971, σσ. 163-165.

8. Τὰ βιβλία αὐτὰ ἔχουν ἀφιερώσεις, τίς ὁποῖες βλ. παρακάτω· σώζονται στὴ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινολογίας, Νεοελληνικῆς Φιλολογίας καὶ Ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου.

9. Πβ. Ἀπαντα Καμπύση, ὁ.π., σσ. 503, 607, 616, 627.

10. Βλ. ὁ.π., σσ. 532-536, καὶ πβ. σ. 627.

11. Ὁ.π., σ. 499.

12. Βλ. Ἐνεπεκίδης, ὁ.π., σσ. 164-165.

13. Βλ. Καρόλου Κρουμβάχερ, *Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἐλληνικῆς καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γεωργίου Ν. Χατζιδάκι*, ἐν Ἀθῆναις 1905. Ὁ Krumbacher γράφει, στὴ σ. 141: «Δύο ἐκ τῶν μάλιστα ἐμπνευσμένων νέων τῆς νεοελληνικῆς ὁρμητικῆς καὶ βιαίας περιόδου δυστυχῶς ἀπεσπέρησε τὴν πατρίδα προ ὀλίγου χρόνου ὁ θάνατος, τὸν Ι. Καμβύσην [] καὶ τὸν Γ. Καλοσγούρον». Ἐπίσης, στὴ σ. 277 σημ. 99, παρατίθενται θετικὰς κρίσεις τοῦ Krumbacher γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ Καμπύση, «περὶ τοῦ λεπτοῦ, τοῦ τεχνικῶς ἄριστα πεπρωκισμένου Καμπύση», ὁ ὁποῖος ἐργαζόταν «ἵνα ἀνοίξῃ ἀτραπὸν τινα», καθὼς καὶ βιβλιογραφικὰς παραπομπὰς γιὰ τὸν Καμπύση. Ἀπαντώντας ὁ Χατζιδάκις, στὴ σ. 549, χρησιμοποιοῖ τὴν ἀρνητικὴν γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ Καμπύση κριτικὴν τοῦ Ν. Ἐπισκοποῦλλου, «Δύο δράματα ὑπὸ Γ. Α. Καμβύση», Ἀστὺ, 17 Ἀπρ. 1896.

*

Στη βιβλιοθήκη του Ίνστιτούτου Βυζαντινολογίας, Νεοελληνικής Φιλολογίας και Ιστορίας της Βυζαντινής Τέχνης του Πανεπιστημίου του Μονάχου έχουν περιέλθει πολλά βιβλία από τις προσωπικές βιβλιοθήκες των Krumbacher, Dieterich και Alexander Steinmetz¹⁴. Τα βιβλία αυτά φέρουν αφιερώσεις πολλών Ελλήνων λογοτεχνών και λογίων. Αναδιφώντας το συγκεκριμένο υλικό βρήκα τις ακόλουθες επιστολές:

1. 'Επιστολή του Κ. Ν. Κωνσταντινίδη στον Dieterich, από Ramleh της Αιγύπτου, 9 'Ιουνίου 1924, μέσα στο βιβλίο του Κωνσταντινίδη *Φωτεινούλα και Ματωμένο γέλιο*, 'Ιδεολογικά δράματα, 'Αλεξάντρεια 1927, με αφιέρωση στον Dieterich.

2. Δύο επιστολές κάποιου 'Ιωάννη Κ. Λιανού στον Dieterich, από Κεφαλόβρυσον Τριχωνίδος, 25 'Ιουλίου 1925, μέσα στο βιβλίο του Λιανού *Γλυκοχάραμα (ποιήματα)*, 'Αθήναι 1925, με αφιέρωση στον Dieterich.

3. Δυο επιστολές του Καμπύση στον Dieterich, από Μόναχο, 19 'Ιανουαρίου και 18 Μαΐου 1899, μέσα στο βιβλίο του Καμπύση *'Η Μις "Αννα Κούξλεϋ. Οι Κούρδοι*, 'Αθήνα 1897, με αφιέρωση στον Dieterich.

Μετά την ανεύρεσή τους τα δυο γράμματα του Καμπύση καταχωρήθηκαν στο Ίνστιτούτο με τον αριθμό Ν. Ι. 169, 14. Είναι γραμμένα στα γερμανικά, και αποστέλλονται στον Dieterich που βρισκόταν τότε στην 'Αθήνα. Ο ίδιος ο Dietetich έστειλε, μαζί με άλλα τέσσερα, και αυτά τα γράμματα για δημοσίευση στον Νουμά, όπου τυπώθηκαν μεταφρασμένα με περικοπές και αποσιωπήσεις στα 1904. Από εκεί τα αναδημοσίευσε ο Βαλέτας στα *"Απαντα Καμπύση*. Ο Dieterich εκτιμούσε τον Καμπύση, και ήδη στις 22 'Απριλίου 1899, όταν δημοσίευσε παρουσίαση του περιοδικού *'Η Τέχνη* στην εφημερίδα του Βερολίνου *Deutsche Litteraturzeitung*, στ. 622-624¹⁵, επαίνεσε τον Καμπύση παραθέτοντας και μερικές φράσεις του από τα «Γερμανικά γράμματα, Β'». Είναι γνωστές επίσης άλλες δυο αναφορές του Dieterich στον Καμπύση¹⁶.

14. Για τον Al. Steinmetz, νεοελληνιστή και μεταφραστή, βλ. στού 'Αχιλλέως Κ. Αιμιλιανίδη, «Γερμανοί έλληνιστάι», *Νέα Έστια* 24 (1938) 1353-1354, καθώς και τη νεκρολογία του Kurt von Posadowsky - Wehner, μεταφρασμένη υπό Β. Δ. Φόρη, «Μνημόσυνο 'Αλεξάνδρου Στάνιμετς (1879-1973)», *Νέα Έστια* 94 (1973) 1644-1645.

15. Στην παρουσίαση αυτή αναφέρεται ο Καμπύσης στο τελευταίο του γράμμα προς τον Dieterich. Αναδημοσιεύω παρακάτω το πλήρες κείμενο της παρουσίας του Dieterich.

16. Βλ. τις βιβλιογραφικές παραπομπές που δίνει ο Βαλέτας, *"Απαντα Καμπύση*, ό.π., σ. 27 άρ. 70 και σ. 31 άρ. 144. Έπίσης, ο Dieterich στο έργο του *Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur*, Leipzig 1902, σσ. 208-209, 235,

Δίνω ἐν συνεχείᾳ τὶς παραπομπὰς τῶν δημοσιεύσεων τῶν ἐπιστολῶν ποὺ ἔστειλε ὁ Καμπύσης πρὸς τὸν Dieterich:

Στὸν *Νουμᾶ*, Χρόνος Β', ἀρ. 123, 21 τοῦ Νοέμβρη 1904, σσ. 1-4, φιλοξενοῦνται «Ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Καμπύση», στὰ ἑλληνικά, παραχωρημένα ἀπὸ τὸν Dieterich (βλ. σ. 1: «ὅσα γράμματα τοῦ Καμπύση κατέχει»). Συγκεκριμένα φιλοξενοῦνται ἔξι ἐπιστολές:

- α) Ἀθήνα, 2 τοῦ Μᾶη 1897 (σσ. 1-2)
- β) Ἀθήνα, 19 τοῦ Νοέμβρη 1897 (σσ. 2-3)
- γ) Ἀθήνα, 25 τοῦ Ἰουλίου 1898 (σ. 3)
- δ) Μόναχο, 19.11.1898 (σ. 3)
- ε) Μόναχο, 19 τοῦ Γενάρη τοῦ 99 (σ. 3).
- στ) 28 τοῦ Μᾶη τοῦ 99 (σσ. 3-4)

(οἱ δύο τελευταῖες σὲ μετάφραση ἀπὸ τὰ γερμανικά: «τὴ μετάφρασή τους τὴ χρωστᾶμε σὲ μιὰ λογία δεσποινίδα», σημειώνει ὁ *Νουμᾶς*).

Πέντε γράμματα τοῦ Καμπύση πρὸς τὸν Karl Dieterich ἔχουν δημοσιευτεῖ στὸ περ. *Νέα Ἑστία*:

Ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Γιάννη Καμπύση πρὸς τὸν καθηγητὴ κ. Κάρολο Ντίτεριχ», *Νέα Ἑστία* 9 (1 καὶ 15 Φεβρ. 1931) 140-143, 198-199. Οἱ χρονολογίες τῶν γραμμάτων εἶναι:

- α) Ἀθήνα, 2/14 τοῦ Μᾶη 1897 (σσ. 140-141) (=Νουμᾶ α)
- β) 19/1 XII 97 (σσ. 141-143) (=Νουμᾶ β)
- γ) 12/24 Φεβρ. 98 (σ. 198)
- δ) 25 [Ἰουλ.] 6 Αὐγ. 1898 (σσ. 198-199) (=Νουμᾶ γ)
- ε) München 19/11 1898 (σ. 199) (=Νουμᾶ δ)

Ἡ σύνταξίς τῆς Νέας Ἑστίας σημειώνει (σ. 140): «Ὁ ἴδιος ὁ κ. Ντίτεριχ εἶχε τὴν καλοσύνην νὰ τ' ἀνακοινώσῃ στὴ Νέα Ἑστία. Τὰ τέσσερα πρῶτα ὁ συγγραφέας τοῦ «Δαχτυλιδιοῦ τῆς Μάννας» τοῦ τὰ ἔστειλε ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Τὸ πέμπτο εἶναι ἀπὸ τὸ Μόναχο, ὅπου εἶχε πάει ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Καμπύσης γι' ἀνώτερες σπουδές».

Ἡ δημοσίευση τῶν γραμμάτων στὸν *Νουμᾶ* εἶναι ἀποσπασματική, ἐνῶ σὲ πληρέστερη μορφή τὰ δίνει ἡ *Νέα Ἑστία*. Ἀπὸ τὴν παραβολὴ τῶν χρονολογιῶν φαίνεται ὅτι στὴ Νέα Ἑστία δὲν δημοσιεύθηκαν τὰ δυὸ τελευταῖα γράμματα τοῦ 1899 ποὺ δημοσίευσεν ὁ *Νουμᾶς*, δημοσιεύτηκε ὅμως γιὰ πρώτη

φορά ένα γράμμα (12/24 Φεβρ. 98) πού δὲν τὸ ἔχει ὁ Νουμᾶς. Ἔτσι, ὁ ἀριθμὸς τῶν γραμμάτων ἀνῆλθε σὲ ἑπτὰ.

Ἀπὸ τὰ ἑπτὰ αὐτὰ γράμματα τὰ ἔξι τὰ ἐπαναδημοσίευσε ὁ Γ. Βαλέτας στὸν τόμο: *Καμπύσης, Ἄπαντα*. Ἀναστύλωσε Γ. Βαλέτας [Σειρά: Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη], Ἐκδόσεις "Πηγῆς", Ἀθήνα 1972, σσ. 619-627, μὲ τὴν ἀκόλουθη σημείωση:

«Τὰ πρὸς Κ. Dieterich 6 ἀποσπασματικὰ γράμματα δημοσιεύτηκαν στὸ περιοδ. «Νέα Ἑστία» Θ' 1931, σελ. 140 κπ. καὶ 198 κπ., σὲ δύο συνέχειες. Ἐδῶ οἱ παραλείψεις εἶναι πολὺ μεγάλες. Εὐχρῆς ἔργο θὰ ἦταν ν' ἀναζητηθοῦν τὰ πρωτότυπα στὰ κατάλοιπα τοῦ Γερμανοῦ ἀποδέκτη τους». (*Καμπύσης, Ἄπαντα*, ὁ.π., σ. 787).

Οἱ ἐπιστολὲς στὴν ἔκδοση τῶν Ἀπάντων Καμπύση φέρουν τὶς ἑξῆς χρονίες:

α) (Ἀθήνα)	Τὶς 2 τοῦ Μάη τοῦ 1897	(σσ. 619-621) (=Νουμᾶ α, Ἑστίας α)
β) Ἀθήνα	19 τοῦ Νοέμβρη 1897	(σσ. 622-624) (=Νουμᾶ β, Ἑστίας β)
γ) Ἀθήνα	25 τοῦ Ἰούλη 1898	(σσ. 624-625) (=Νουμᾶ γ, Ἑστίας δ)
δ) Μόναχο	19 Νοέμβρη 1898	(σ. 625) (=Νουμᾶ δ, Ἑστίας ε)
ε) Μόναχο	19 τοῦ Γενάρη 1899	(σσ. 625-626) (=Νουμᾶ ε)
στ) Μόναχο	28 τοῦ Μάη 1899	(σσ. 626-627) (=Νουμᾶ στ)

Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Βαλέτας ἀναδημοσιεύει τὰ γράμματα τοῦ Νουμᾶ, (παρὰ τὸ ὅτι παραπέμπει στὴ *Νέα Ἑστία*), μιλώντας γιὰ «6 ἀποσπασματικὰ γράμματα» (ἐνῶ ἡ *Νέα Ἑστία* δημοσίευσε πέντε, καὶ ὄχι τὰ δύο τελευταῖα τοῦ Νουμᾶ, πού τὰ ἔχει ὁ Βαλέτας). Ἔτσι, ὁ Βαλέτας παραλείπει καὶ τὸ γράμμα 12/24 Φεβρ. 98 τῆς *Νέας Ἑστίας*. Ἀντίβαρα τὸ κείμενο τῶν γραμμάτων τῆς ἔκδοσης τῶν Ἀπάντων Καμπύση μὲ τὸ κείμενο τῆς πρώτης δημοσίευσης τοῦ Νουμᾶ, καὶ πράγματι ἀποδείχθηκε ὅτι ὁ Βαλέτας ἀναπαράγει τὴ δημοσίευση τοῦ Νουμᾶ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ δημοσίευση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καμπύση πρὸς Dieterich στὰ Ἄπαντα Καμπύση καὶ πλήρης δὲν εἶναι καὶ παραπλανητικὴ παραπομπὴ δίνει, προβαίνω σὲ συνολικὴ δημοσίευση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καμπύση στὸν Dieterich: τῶν πέντε πρώτων ἀπὸ τὴ *Νέα Ἑστία* καὶ τῶν δύο τελευταίων ἀπὸ τὰ γερμανικά τους αὐτόγραφα πού βρῆκα στὸ Μόναχο.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΜΠΥΣΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΚΑΡΟΛΟ ΝΤΙΤΕΡΙΧ

1.

Ἀθήνα, 15, ὁδὸς Οἰκονόμου
2/14 τοῦ Μάη τοῦ 1897

Ἀξιότιμε κύριε,

Ἐλαβα τὸ γραμματάκι σας ἀπὸ τόσον καιρό, κι' ἐνῶ ἤθελα νὰ σᾶς γράψω κάτι, τὸ χέρι μου ἐπιάνονταν καὶ δὲν μπορούσα... Ἡ ψυχὴ μου ἀλάκρη εἶναι γιομάτη τόσω λογιῶ πόνοισ! Καὶ τοὺς πόνοισ ἀφτοὺς, βλέπω πὼς δὲν μπόρεσε νὰν τοὺς ἐμποδίσει ἢ καὶ νὰν τοὺς μετριάσει ἡ πεποίθησή μου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀφορμῶν, πὼς θὰ δυστυχεῖ ἡ πατρίδα μου...

Προχτὲς εἶδα μιά σας διατριβὴ γιὰ τὶς σκέσεις τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Γερμανίας· γιὰ τὴν ἔχτορητα τῆς Γερμανίας στὴν Ἑλλάδα. Δὲ θέλω νὰ πῶ τὸν ἀντίλογό μου στοὺς λόγους ποὺ φέρνατε, μὰ μὲ κυρίεψεν ἕνας πόθος νὰ σᾶς γράψω λίγα λόγια, ἴσως κι' ἄσκετα...

... Ὁ Κλασικισμός!.. Βραχνὰς μου κάθετα στὰ στήθια. Κάθε φορὰ ποὺ τὸν ἀκούω, ὄλο μου τὸ κορμὶ ταράζεται καὶ φρισονάρει!.. Δὲν εἶναι γιὰ μᾶς μεγαλύτερο ἄλλο κατὰμοντρα πέταμα τῆς μικρότητάς μας καὶ τῆς ἀδυναμίας μας, παρὰ νὰ μᾶς θυμίζουν τὸν κλασικισμὸ καὶ νὰ μᾶς δείχνουν μιὰ προστασία ἢ νὰ μᾶς λένε ἕνα γλυκὸ λόγο, σὰν ψίχαλο σὲ διακονίῳ, μόνο γιὰ τὸ ζοῦμε στοὺς τόπους, ποὺ ἔζησεν ἄλλοτε ὁ Περικλῆς κι' ὁ Φειδίας!..

.. Τί Ἡμιθέους καὶ τί ἀνθρώπους νὰν τοὺς περνοῦσαν ἐκείνους στὴ φαντασίᾳ τους οἱ Φιλέλληνες τῆς ἐποχῆς!.. Ὡ λάμψη ποὺ θὰ σκορπίζουν κ' οἱ ἀπόγονοί τους!.. Τρεχάτε, Φιλέλληνες, στὴν Ἑλλάδα!.. Ἐκεῖ θὰ ἰδεῖτε τὴ χλαμύδα θ' ἀκούστε στὴν Ἀθήνα τοὺς σοφιστὰς καὶ τοὺς ῥήτορες στὴν Πνύκα· στὸ σαλόνι τῆς Ἀσπασίας θὰντικρύστε τοὺς καλλιτέχνες καὶ τοὺς φιλοσόφους· στὸ θέατρο θάκοῦστε τοῦ Αἰσχύλου τοὺς «Πέρσες» καὶ τοὺς «Βατραχούς» τοῦ Ἀριστοφάνη. Τὶς ραψωδίες τοῦ Ὀμηρον ὅλοι τους θάχουν στὰ χεῖλια κι' οἱ νεανίαι πὼς θὰ τραγουδοῦν στὰ σοκάκια τοῦ Πίνταρον τοὺς ὕμνους καὶ τῆς Σαφῶς τὰ μινυρίσματα!.. Τρεχάτε στὴν Ἑλλάδα, τῶν περάτων Φιλέλληνες κι' ἀρχαιοφίλοι! Ἐκεῖ στὸ στόμιο τοῦ Πειραιᾶ θὰντικρύστε τὸ μυημοῦρι τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ μέσα στὸ λιμένα οἱ τριήρεις οἱ δοξασμένες, οἱ Σαλαμινομάχισες, ἐκεῖ θὰ πλέχουν... Τρεχάτε στὴν Ἑλλάδα γιὰ τοὺς Ἑλληνες... «κι' ἂν εἶναι νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὦ θεία δάφνη, μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει!»

... Μὴν τὰ θυμᾶμαι ἀφτά... Τὸ βάρος τῶν προγόνων μου εἶνε πολὺ πολὺ μεγάλο... Τ' ὄνομά τους καὶ μόνο μὲ πλάκονει, σὰ βοννό, σὰν τὸν

"Όλυμπο!.. Δέν είμαι ἐλέφτερος καθόλου κι' είμαι καταδικασμένος νά είμαι αιώνια σκλάβος τους. Νά κάμω τίποτα δέ μπορώ, γιατί είμαι απόγονος τοῦ Ἑβριπίδη. Ἡ Ἀκρόπολη λάμπει κι' ὁ Παρθενώνας ἀτίμητο πετράδι τῆς γιγάντιας αὐτῆς κορώνας τῆς ἀνθρωπότητας καί τῶν αἰώνων, μέ θαμπώνει καί μέ σκεπάζει!.. Οὔτε νά περπατήσω δέ μπορῶ καί μονάχα κλαίω... κλαίω, γιατί είμαι ὁ ἀνάξιος απόγονος τῶν μεγάλων προγόνων!..

... Γκρέμισε τήν Ἱστορία, σκίσε τὰ Βιβλία, θάψε τήν παράδοση, νά ζωντανέψω λίγο, νὰ σπασάνω λίγο, νά γίνω κι' ἐγώ κομμάτι ἄνθρωπος... Νά μέ κοιτάζουν κι' ἐμένα καί νά λένε: εἶνε ὁ Ρωμηός!.. Ὡ! ἄς πάψω πιά νὰ κούω: εἶνε απόγονος τῶν Ἑλλήνων!..

... Μακαρισμένοι ποῦ δέν κατοικοῦν σ' ἀρχαίους τόπους! Μακαρισμένοι, καί ποῦ κατοικοῦν τῇ Φοινίκῃ, ποῦ κατοικοῦν τήν Αἴγυπτο, ποῦ κατοικοῦν τήν Καρχηδόνα... Δέν ἔχουν οὔτε προγόνους, οὔτε φίλους τῶν προγόνων τους! Ἄν τοὺς ἀγαπάει κανεῖς, ἀγαπάει τοὺς ἴδιους!.. Σᾶς ζουλέβω, μακαρισμένοι... Ἐσεῖς θά ζεῖστε, θά γίνετε κι' ἐσεῖς πρόγονοι μιά μέρα, ἂν τὸ θελεῖστε, κι' ἄς μὴν κάμετε ὅ,τι θά κάμω ἐγώ, ὅ,τι κάνω ἐγώ, ὅτι ἔκαμα ἐγώ ὁ Ρωμηός!.. Ἐγὼ είμαι φτωχὸς καταδικασμένος τῆς Μοίρας!.. είμαι απόγονος!..

Τοὺς θρήνους μου, ἀξιότιμέ μου κύριε, μὴν τοὺς παραξηγεῖστε... Ξέρω πὼς ὁ ἔχτρος μου ὁ μέγας δέν εἶνε τόσο ὁ φίλος τῶν προγόνω μου, ὅσο αὐτὸς ὁ απόγονος, ἐγὼ ὁ ἴδιος!.. Ναί!.. Τὸν κλασικισμόν ἔχουμε προσφάγι κι' ἐμεῖς!.. Ὡ, οἱ Τοῦρκοι! Δέν εἶνε τίποτις οἱ Τοῦρκοι! Οἱ Ρωμηοὶ μου τοὺς ἐτσάκισαν τότες... Καί σήμερα οἱ απόγονοι τῶν Ἑλλήνων τοὺς ξανάφεραν... Δέν εἶνε σὰν τοὺς δασκάλους καταστρεφτικοὶ σὲ μᾶς οἱ Τοῦρκοι! Ὁ Τοῦρκος ἴσως ἄβριο ξαναφύγει, καί θά ξανατσακίζονταν ἂν τοῦ ρίχτονταν ὁ Ρωμηός κι' ὄχι ὁ απόγονος τῶν Ἑλλήνων... μὰ ποιὸς Φρειδερίκος Μεγάλος θά κάμει ἔθνος καί τὸ δικό μου τὸν τόπο;!

Γλυκεῖά μου πατρίδα, ποῦ σοῦ βούλοσαν τῇ ζωῇ σου μέ τὴν ἀρχαιότητα... ἄς εἶταν νά γιατρέβουσον ἀπὸ τὴν τρομερὴν αὐτὴν ἀρώστεια!.. Οἱ καμπάνες τῆς Ἁγίας Σοφίᾶς ξανὰ θακούγονταν στὰ τετραπέρατα τῆς Ρωμηοσύνης!..

Θὰ ἤθελα νά σᾶς ἔλεγα κάτι γιὰ τὴ γλώσσα μας, ἀπαντῶντας καί στὸ γραματάκι σας· καί κάτι γιὰ τὴν καταγωγή μας, ἀπαντῶντας καί στὴ διατριβή σας... Μὰ θὰ σᾶς πῶ μόνο πὼς ἐμεῖς είμαστε Ρωμηοί. Ἐχουμε μέσα μας πολὺ χυμὸ κ' ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κι' ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους κι' ἀπὸ τοὺς Σλάβους καί τοὺς Βενετσάνους καί τοὺς Ἀρβανίτες καί τοὺς Τοῦρκους κι' ἀπὸ κάθε ποῦ πέρασεν ἀπὸ τὸν τόπο μας κι' ἀφομοιώθηκε... κι' ἔτσι μορφώθηκεν ἡ Φυλὴ μας, ἡ Φυλὴ τῶν Ρωμηῶν... Ἀπὸ τέτοια φυλὴ χιλιοδιασταβρωμένη πετάχτηκεν ἡ γιγάντεια γενεὰ τοῦ 1821... Καί, θεέ μου, ἄρκεσαν 70 χρόνια δασκαλικὸ δηλητήριο, νά γίνουμε ἐκφυλισμένοι Ἕλληνες!..

Σταματῶ πιά!.. Συμπαθεῖστε με, πὸν σᾶς κούρασα τόσο. Μοῦ εἴσαστε πολὺ πολὺ ἀγαπημένος... "Ἄν ἀγαπᾶτε τὴν Ἀρχαιότητα μὰ ξέρετε καὶ τοὺς Ρωμηοὺς καλὰ καὶ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ σᾶς εἶνε κι' ἀπτοὶ ἀγαπητοί...

Σᾶς χαιρετῶ ἀπὸ τὴν καρδιά μου

Δικὸς σας

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΚΑΜΠΥΣΗΣ

2.

19/1 XII 97

Ἀγαπημένε μου κ. Ντίτεριχ,

Πιστέφετέ μου, πὼς θαυμάζω, πολὺ θαυμάζω τὴ γνώση σας γιὰ τὰ καθέκαστα τῆς φιλολογίας μας. Ρωμιοὺς νὰ ψάξω δὲν θὰ βρῶ νᾶν τὴν ξέρουν ἔτσι. Τόσο γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ τὸ αἶσθημά του, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ὅλη κίνηση. Πῶς λοιπὸν ξέρετε τόσα γιὰ μᾶς καὶ χωρὶς ἀκόμα νὰ ξέρετε τὸν τόπο μας; Γιατὶ ὁ κ. Πασσαγιάννης μὲ βεβαίωσε πὼς στὸ Βερολίνο μᾶς γνωρίζετε κι' ἀπὸ ἐφτοῦ μᾶς παρακολουθεῖτε μονάχα.

Σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ πολὺ γιὰ τὰ κολακευτικὰ σας τὰ λόγια. Τὰ βιβλία μου εἶναι φτωχὰ ἀκόμα· ὅταν δὲν λένε ὅ,τι θέλει κι' ἀπαιτεῖ τὸ ἀπιαστον ὄνειρό μου, γιὰ μένα εἶναι φτωχὰ κι' ἀνεπαρκῆ. Δὲν ξέρω ἂν θὰ μπορέσω μιὰ μέρα νὰ κάμω κάτι πὸν νὰ προσεγγίξει σ' ὅ,τι θέλω, μὰ σήμερα, ἂν δὲν εἶμαι ἀπογοητευμένος μὲ τὸ ἔργο μου, εἶναι γιὰ τὸ λόγο πὸν εἶπα στὸν προλογάκο: «*Η Τέχνη μου εἶναι μιὰ Ζωή*». Μοῦ ζητᾶτε νὰ σᾶς στείλω τὶς ἀληθινὲς κρίσεις τῶν δικῶνε μας. Δὲν θὰ λάβω τὴν ἐφχαρίστηση νὰ σᾶς τὶς στείλω. "Οχι κρίσεις, μὰ οὔτε ἀναγγελία τοῦ βιβλίου δὲν ἔγινε. "Ο,τι γράφηκε μόνο στὸ «*Ἄστυ*» μιὰ μέρα, σᾶς τὸ στέλνω γιὰ χάξι. Μοῦ ζητᾶτε ἀκόμα νὰ σᾶς πῶ τὴν ιδέα μου γιὰ τὶς ἐντυπώσεις τὶς δικές σας. "Ὡς τὴν ὥρα κάμποσοι φίλοι μοῦστεῖλαν σὲ γράμμα τὴν κρίση τους— οἱ περισσότεροι ἀξιοματικῇ. "Ελαβα τὴν ἐφκαιρία νὰ ταξινομήσω μερικὰ πράγματα, ἀπαντῶντας στὶς κρίσεις ἐκεῖ νες. Κάτι γιὰ τὴ γλώσσα· κάτι γιὰ τὸ διάλογο· κάτι γιὰ τὴ Ρωμῆικη ψυχὴ· κάτι γιὰ τὴν τεχντροπία. Τὶ τὰ θέλετε· οἱ δικές σας οἱ ἐντύψεις, ὅπως τὶς λέτε, φτάνουν βαθύτερα στ' ἀρχικὸ πνεῦμα μου πὸν ἐσύλαβε κι' ἐμόρφωσε τὰ δυὸ στερνὰ μου δράματα. "Ἐχω παρατηρήσει κι' ἄλλοτες τὴν ἐξυδέρκεια τοῦ Γερμανοῦ. "Ὡς πὸν σήμερα ἡ Τέχνη, ἀπὸ τὰ μεγαλύτερά της τᾶστέ-ρια ἔχει ρίξει στὸν τόπο σας. Δὲν μιλῶ γιὰ τὸ μεγάλο Νορβηγό· μὰ ποτὲς δὲν θὰ μπορέσω νὰρνηθῶ τῶν σημερινῶν δραματικῶν σας τὸ *Leid* τους τὸ καινούργιο καὶ μεγάλο. Μεσουρανεῖ ὁ Χάουπτμαν καὶ τοῦ Σούντερμαν ὁ δρόμος

ούτε έκλεισε ούτε κι' ἐστένεψε. Ἀπὸ κάθε ἄλλον τόπον, διακρίνετε τὸ ξεχωριστὸ προτύτερα καὶ ἀρτιότερα. Καὶ κρατᾶτε, ἀν κρατᾶτε, ὅ,τι πρέπει μονάχα. Καὶ σεῖς μοῦ τὸ δείξατε κι' ἄλλοτες καὶ τώρα τῆς φυλῆς σας τὸ προνόμιο. Τὴ νὰ σᾶς πῶ γιὰ τοὺς «Κούρδους»; Τίποτις δὲν ἔχω, σᾶς βεβαιῶνω. Naί, εἶμαι ἐγὼ ὁ Πέτρος καλλιτεχνικῶς. Ἕνας Ρωμιὸς μὲ πόθο γιὰ ἔρεβνα, μὰ μονάχα Ρωμιός. Τῇ μεταμόρφωση πὺν λέτε, δὲν τὴν κατάλαβε κάποιος ἀπὸ τὸ Παρίσι, πολὺ περισσότερο δὲν μπόρεσε νὰ χωνέψει, πῶς ὁ Πέτρος δὲν σκοτίνει στὸ τέλος τὸ Βάσο ἢ τοῦλάχιστο δὲν γίνεται ἀληθινὸς σοσιαλίστας. Μὰ ὁ Ρωμιὸς πὺν ποθεῖ νὰ ἔρεβνᾷ, τοὺς σκοτωμοὺς καὶ τὶς ἐνέργειες δὲν τὶς βγάνει ἀπὸ τὸ μυαλό του παραόξω. Τοῦ τᾶγραφα ἀπτὰ καὶ τὰ παραδέχτηκε ὁ Παρισιάνος. Θυμώσαστε· κι' ἄλλοτες μιλήσαμε γιὰ τὸ Ρωμιό. Εἶναι ἀπὸ τὰ πρόσωπα τὰ δυσκολώτερα στὴν ἀκριβῆ ἀντίληψη τοῦ παρατηρητῆ. Οἱ μεταπτώσεις του εἶναι περιεργότατες, μὰ ὅχι ἀδικαιολόγητες κι' ἀξήγητες ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Ἄς εἶναι. Ἐχετε δίκιο καὶ γιὰ τὴ «μὴς Κούξλεῦ»: μυρίζει τὸν ἀέρα τοῦ θεάτρου κ' εἶναι φκιαστὴ σὲ πολλά. Θὰ σᾶς πῶ, πῶς τέτιο τὸ σκέδιασα τὸ ἔργο προτοῦ τὸ γράφω. Θέλησα ἀπὸ ἐξωτερικὰ γεγονότα, πὺν νὰ μὴν ξεβγαίνουν ὅμως ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀλήθεια, νὰ δημιουργήσω τὶς σκηνὲς πὺν θὰ ὡδηγοῦσαν στὴ φυσικὴν ἀκολουθία, γιὰ νὰ βγεῖ ἡ ἐξέλιξη ὡρισμένον νόμον κρυνόνον.

Ἰσως νὰ εἶναι ἐπίδραση ξένη. Μὰ τοῦτο ἄς τὸ παραδεχθῶ μιὰ ἀπὸ τὶς ὀργανικὲς μου ἀδυναμίες. Ὅ,τι ὅμως καὶ στὴ «μὴς Κούξλεῦ» εἶναι, εἶναι πὺν σεῖς μονάχα νιώσατε τὴν ιδέα της, τὴν *thèse* νὰ πῶ. Ἡ Λοκούστα περνάει καὶ φαίνει ἀπαλὰ ἀπαλὰ τὰ μαλλιά μας. Μιὰ Λοκούστα εἶταν κ' οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες γιὰ τὸ Ἔθνος μας. Σὰ στερεὸν σπιθοβόλημα λυχνარიοῦ πὺν σβύνει... Ὅμως ἔχω νὰ σᾶς πῶ καὶ κάτι ἄλλο γι' ἀφτὴν. Ἡ τεχνολογία τοῦ ἔργου εἶναι περιπλεγμένη, ἀπὸ πρόθεση περιπλεγμένη. Θέλησα νὰ ξεχωρήσω τρεῖς περίοδες ἀπὸ μικρὰ διαστήματα. Κάθε μιὰ καὶ τὴν ψυχολογία της. Ὡσὰν νὰ μιλοῦσε πιά ἡ ψυχὴ τοῦ ἐνστίκτου, χωρὶς προηγουμένη ἀλληλουχία γιὰ τὴ μεγάλῃν ιδέα τοῦ ἔργου. Γι' ἀφτὸ φαίνεται ὅχι τόσο διάφανος ὁ χαρακτήρας τοῦ Περικλῆ, τ' ἀνθρώπου πὺν ἐνεργεῖ, ὅπως τοῦ σφουρίζει ἡ θέση πὺν βρίσκεται. Ἀγαπάει τὴ Μάρθα μὲ τὸν ἔρωτα πὺν σκεπάζει κάθε ἄλλο αἶσθημα νὰ πῶ· ὅμως ἀγαπάει καὶ τὴ Μαρίνα μὲ ιδιαίτερον ὅπως διόλον αἶσθημα βαλτὸ στὴν ψυχὴ του τὸ περισσότερο ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ἐπιβολὲς τοῦ Στάμου, τῆς ἴδιας τῆς Μαρίνας καὶ ὅλον τοῦ *milieu* πὺν περνάει γύρο του. Εἶναι Ρωμιὸς κι' ἀφτός, στὴ θέσῃ του. Τὸ διπλὸν αἶσθημα δὲν ξέρω ἀν παρουσιάζονταν ἔτσι σέναν Ἰταλὸ ξάφνον, ἀν τοῦ ἐδίδονταν οἱ περιστάσεις πὺν ἐδόθηκαν στὸν Περικλῆ. Μὰ τοῦτος μὲ τὶς ξαφνικὲς καὶ Ρωμεϊκὲς ἀποφάσεις του, πὺν ἐλάβαινε ἀνάλογα τῆς τορινῆς ἀψικαρδίας του, τὴ μιὰ φορὰ δηλητηρίασε τὴν ψυχὴ τῆς Μάρθας καὶ τὴν ἄλλη σκότωσε τὴ Μαρίνα. Εἶναι τὸ τσικουρι τῆς Λοκού-

στας, είναι τὸ πῶ βαριό της φαρμάκι, δομένο στὸ χέρι τοῦ Στάμον, πὸν προορίστηκε νὰ θάφει τὰ προσφιλέστερα καὶ ἱερότερα του ὄντα. Τοῦ Στάμον, τοῦ ὑμητῆ τοῦ Λούη, τοῦ ἀνθρώπου πὸν θεωρεῖ ὕστερα, στὸν πόλεμό μας νὰ πῶ, τοὺς χιλιάδες Λούηδες στὸ τρέξιμό τους καὶ στὸ φεγγιό τους, καὶ μενεὶ ἀπολιθωμένος ἢ πιάνει μὲ τὸ χέρι του τὸ κεφάλι του καὶ πέφτει κλαίοντας κλαίοντας, ἀνώφελα ὁμῶς πιά, γιὰ δυστυχία!..

Συλογισμὸς τώρα: ἓνας Ρωμιὸς ἀπὸ μᾶς ἂν καταδέχονταν ποτὲς νὰ πεῖ σὰν κ' ἐσᾶς «δὲν εἶμαι ἀρμόδιος κριτικός», Θεέ μου... ὅλα τὰ ξέρονμε καὶ ὅλα τὰ μπορούμε!..

Θὰ σᾶς στείλω ἓναν τόμο τοῦ Γιάννου Ἐπαχτίτη· εἶναι τρεῖς ἱστορίες, πὸν ἔχει βγαλμένες μὲ τὸ ψευδώνυμό του ἀπὸ 4 χρόνια ὁ κ. Βλαχογιάννης. Μοῦ κάμνων μιὰ δροσιὰ κάθε φορὰ πὸν θὰν τις διαβάζω. Ἡ δουλειὰ σας λέτε εἶναι ἡ λυρική καὶ τὸ διήγημα. Καὶ τοῦ Ἐπαχτίτη τὸν τόμο δὲν θὰν τὸν ξέρετε ἴσως. Θὰ σᾶς στείλω, ἂν μπορέσω, καὶ μερικά λυρικά ποιήματα ἐνὸς νέου Λάμπρου Πορφύρα· —κ' ἀπὸ τὸς ψευδώνυμον ἔχει· λέγεται Σύμφωμος.— Γιὰ μένα οἱ δύο ἀπὸ τοὺς κ' ὁ Γρουπάρης — σονετογράφος στὸ σύστημα τοῦ Ζοσὲ Ἑρεντιᾶ — εἶναι πὸν μάναγαλλιᾶζον γιὰ κάπιο μέλλον. Κ' οἱ τρεῖς ἀπὸ τοὺς διαβάζονται κάπως. Ἡ κριτικὴ ἔχει μιλήσει γι' ἀπὸ τοὺς κ' εἶναι πολὺ πολὺ γνωστότεροι ἀπὸ μένα. Ἐγὼ — στὰ φιλικὰ γράμματα μπορεῖ νὰ μιλήσει γιὰ τὸν ἑαφτό του κανεὶς μὲ κάπιαν ἐλεφτεριά— περνᾶω γιὰ κάτι ἀντικείμενο παρᾶξενο... Μοῦ ἐφκόσαστε νὰ παιχτεῖ τὸ ἔργο μου στὸ θέατρο... κ' ἐμένα τὸνειρό μου φτάνει μονάχα ὡς τὴν τύπωσή του, γιὰ νὰ μὴν πῶ ὡς τὸ γράψιμό του. Δὲν ξέρω, ἂν τόντις ἄξιζε νὰ γίνεῖ κάποια κουβέντα καὶ γιὰ μένα· δὲν γίνεται καμμιὰ, καλὰ ἢ κακὰ· ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δὲν ὑπάρχει. Μὰ γὼ δὲν ἀπελπίζομαι ὅ,τι ὀνειρέβονμαι δὲν εἶναι ὁ θόρυβος, εἶναι ἡ ἱκανοποίηση τῆς ψυχῆς μου, τῆς Ζωῆς μου...

Σ' ἄλλο σας γράμμα μὲ ρωτούσατε τ' εἶναι τὰ βιβλία πὸν ἀνάγγελα στὸ φάκελο τοῦ πρώτου μου βιβλίου. Σᾶς στέλνω σήμερις τὴν «Παουλίνα», ἓνα διήγημα ἀπὸ τὴ «Χωριάτικὴ Ζωή», τὸ πρῶτο πὸν δημοσίεψα μὲ τὴν ὑπογραφή μου στὴν πατρίδα μου καὶ πού... εἶναι μεταφρασμένο καὶ στὴ Γερμανικὴ ἀπὸ τὸν κ. Boltz. Ἀλάκαίρω τόμο ἔχω ἑτοιμο τῆς «Χωριάτικης Ζαῆς» ἀπὸ τότες...

Τὴν πραγματεία γιὰ τὸ «Δραματικὸ βιβλίον» μοῦ τὴν μετάφρασε ἓνας φίλος μου Γερμανορωμιός. Εἶδα τόντις πολλὰ. Θὰ εἶχα νὰ σᾶς ἔλεγα κάτι γιὰ τὴν «Ἡθική» καὶ γιὰ τὴν τελεφταία τεχνотροπία, μὰ πολὺ σᾶς ἐκούρασα. Ἄν εἶχατε τὴ καλοσύνη νὰ μοῦ στέλνατε καὶ τὸ βιβλίον, πολὺ θὰ μὲ ὑποχρεώνατε. Πόσο νὰ σᾶς ἐφχαριστήσω πὸν ἐνδιαφερόσαστε γιὰ τὴν προκοπὴ μου.

Ὁ φίλος σας

ΓΙΑΝΝΗΣ Α. ΚΑΜΠΥΣΗΣ

Υ. Γ. 'Ο κ. Πασσαγιάννης μᾶς ἔλεγε προχτὲς πὼς ἐκάματε φωτογραφίες. "Αν μοῦ τὸ ἐπιτρέπατε, θὰ ἐλάβαινα τὴ τόλμη νὰ σᾶς ζητήσω μιὰ. Θὰ σᾶς ἔστελνα καὶ τὴ δική μου, ἂν εἶχα πρόχειρη. Μόλις ἀδειάσω, θὰ πάω στὸ φωτογραφεῖο κ' ἐγώ, καὶ θὰ σᾶς στείλω. Θὰ σᾶς παρακαλέσω ἀκόμα, στὰ γράμματά σας νὰ μᾶς πεῖτε καὶ κάτι γιὰ τὸν ἑαυτό σας. "Ερχομαι σῶρες πὺν φαντάζομαι νὰ εἰσαστε πατριώτης μου πὺν κρύβεται... Ο ΙΔΙΟΣ

3.

12/24 Φεβρ. 98

Ἀγαπημένε μου κ. Ντίτεριχ.

Ἀπὸ δυὸ μῆνες εἶμαι ἄρρωστος. Ἔχω ἱμφλονέντζα. Σήμερις σὰν νὰ εἶμαι καλῆτερα καὶ σᾶς γράφω. Θὰ σᾶς ἀντιγράψω καὶ τὰ σοννέτα τοῦ Γρουπάρη πὺν μοῦ ζητήσατε. Κι ἂς τὸ κάμω ἀπὸ τώρα:

[Ἐδῶ τοῦ ἀντιγράφει ἀπὸ τὴν Ἑστία τοῦ 1895 τὰ σοννέτα «Σαλώμη», «Ροδόπη», «Ἐρως καὶ Ψυχὴ»].

Θὰ σᾶς ἔστελνα τὸ φύλλο, μὰ ὁ τότε διευθυντὴς κ. Ξενοπούλος μοῦ εἶπε πὼς μόνο μερικοὶ τόμοι δεμένοι παραμένουν ἀκόμα στὸ γραφεῖο τῆς «Ἑστίας» καὶ φύλλα ἀπομονωμένα καθόλου.

Μοῦ γράφατε γιὰ τὶς ἀντρέσσες τους. Ὁ Γρουπάρης μένει στὴ Σίφνο, σχολάρχης· κι ὁ Πορφύρας, Δημήτριος Σύμφωμος λέγεται, στὸν Πειραιᾶ.

Θὰ σᾶς παρακαλέσω, ἅμα μοῦ γράφετε, νὰ μοῦ πεῖτε τὴν ἐντύπωση πὺν δίνει στὴ Γερμανία ὁ Haurtmann συγκριτικὰ μὲ τοὺς ἄλλους δραματικούς. Τί νὰ σᾶς πῶ; Σὲ μένα ἔχει ἀφίσει πολὺ πολὺ μεγάλες ἐντυπώσεις. Καὶ στὸ τεχνικὸ μέρος τὸ περσότερο. Ἀπὸ τίς «Ἀπομονωμένες ψυχές» του διακρίνει κανεῖς τὴ δύναμη, μὲ τὴν Ἱφηνικὴ ἐπίδραση πὺν ἔχει. Μὰ οἱ «Υφαντάδες»; θαρρῶ λίγα πράματα νὰ μὲ συγκίνησαν τόσο. Πανόραμα, πανόραμα τῆς ἀληθινῆς ζωῆς καὶ δυστυχίας. Ὁ γέρω-Baumert στὴ δεύτερη πράξη, οἱ ὑφαντάδες κ' οἱ γυναῖκες τους σὰ μπαίνουνε στὴ σάλα τοῦ Dreissiger στὴν τέταρτη, καὶ οἱ τελεφαῖες σκηνὲς τῆς πέμπτης, εἶνε ἀπὸ τίς μεγαλῆτερες ἐντύπωσης πὺν μοῦ ἔδωκε ὡς τώρα ἡ Τέχνη. Κι ὅσο θαμάζω τὸν πραγματιστὴ, τόσο μὲ τραβάει ὁ ποιητὴς τοῦ ὄνειρον τῆς Χάγλ καὶ τῆς «Βουλιαγμένης καμπάνας». Ἐπειτα δὲ φανταζόσαστε καὶ ποιά πνευματικὴ συγγένεια, νὰ πῶ, μὲ δεσμεύει. Εἶναι ντροπῆς ἴσως νὰ τὸ λέγω, μὰ τί σημαίνει; Ἀρκεῖ πὺν μοῦ συνέβηκε καὶ τὸ λέγω. Πολὺν προτοῦ τὸν διαβάσω καὶ προτοῦ παρουσιάσει τὴ «Βουλιαγμένη καμπάνα» ὁ ἴδιος, ἐγὼ ὀνειρεβόμουν παρόμοια νὰ στηρίξω τὴν Ποίηση στὴ σκηνή· ὅχι μὲ τὴ χάρη τὴ δική του βέβαια, ἀλλὰ μὲ τὸν τεχνικὸ του τὸν

τρόπο. Τ' ὅτι τόκαμε ἐκεῖνος πρῶτα, εἶναι ἡ μεγάλη του ὑπεροχὴ ἀπέναντί μου... Ἀλλὰ μακρύνω καὶ ξεπέφτω σὲ θέμα ποὺ δὲν πρέπει. Τί μπορεῖ νὰ βγεῖ ἀπὸ μένα καὶ ἀπὸ milieu σὰν τὸ δικό μας; Ἐγραψα τελεφταῖα ἓνα ποιητικό δοῦμα «Τὸ δαχτυλίδι τῆς μάνας» κ' ἐγώ, ἔ, ὕστερα; Πῶς θὰ κριθεῖ καὶ πότε θὰ κριθεῖ;..

Σὰς γλυκοφιλῶ

ΓΙΑΝΝΗΣ Α. ΚΑΜΠΥΣΗΣ

4.

25/6 Αὐγ. 1898

Ἀγαπημένε μου κ. Dieterich

Ἔχω στὰ χέρια μου τὴν ἐναίσιμη διατριβή σας «Ἐρεβνες στὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν Ἑλληνιστῶν ὡς τὸ 10 αἰῶνα μ.Χ.» Ἡ γλυκύτατη χάρις τῆς γλώσσας σας δὲ μὲ φωτίζει ἀκόμα τόσο, ποὺ νὰν τὴ νιώθω ὁλότελα, ὅμως μπόρεσα νὰ ἐχτιμῶσω τὴ μελέτη καὶ τὴ γνώση ποὺ σκορπáει ἡ διατριβή σας. Φαντάζομαι τί θὰ εἶναι ἀλάκερο τὸ ἔργο, αἶμα παρουσιαστεῖ τυπωμένο ὅλο. Ζουλέβω, ἀληθινὰ ζουλέβω, αἶμα βλέπω ἀληθινὴ δουλειά· μοῦ ξυπνάει μέσα μου πάντα ὁ ἀκοίμητος πόθος, ὁ θολωμένος πόθος. Τώρα λίγες μέρες ἔβγαλα ἓνα βιβλίο κ' ἐγώ καὶ σὰς τὸ ἔστειλα στὸ Βερολίνο, νομίζοντας πῶς εἴσαστε ἐκεῖ. Πιστέβω νὰν τὸ λάβατε, γιατί ξέρω τὴν τόση ἀκριβεία τῶν ταχυδρομείων σας. Ὁ ἡρώας μου στὸ «Δαχτυλίδι τῆς Μάνας» ἀνεμοδέρνεται μέσα στὸν ἀκοίμητο πόθο του καὶ τὸ θολωμένο, ὡς ὅτον καὶ χάνεται. Κάτι βγαλμένο ἀπὸ μέσα μου περσότερο καὶ βαθύτερο μοῦ θυμίζει τὸ χάος καὶ τὴ ζάλη τῶν ἄτυστων πόθων. Ἀλλὰ τί σὰς τὰ γράφω αὐτά;!..

Ἀπὸ τὸ ποίημα ποὺ μοῦ γράφατε στὸ ξόφυλλο τῆς διατριβῆς σας, κάπια ὑποκειμενικὴ δροσιὰ μοῦ περεχύνεται καὶ σταλάζει μέσα μου γιὰ τὴ γλώσσα, μὰ περσότερο γιὰ τὴ ζωὴ τῆς γλώσσας μου. Σὰς ἐφαριστῶ πολὺ ἴσα-ἴσα γιὰ τὸ συναίσθημα ποὺ μοῦ σκορπίζει.

Καὶ τώρα ἔχω κάτι νὰ σὰς ρωτήσω· φιλικὴ παράκληση. Ἄν μοῦ τὸ ἐπιτρέψει ἡ ὑγεία μου κ' ἂν ἡ σταφίδα καὶ τὰ προϊόντα πάνε καλὰ, σκέφτονται νὰ ἔρθω γιὰ κάνα χρόνο στὴ Γερμανία κ' ἰδίως στὸ Βερολίνο. Γράφατέ μου, σὰς παρακαλῶ, ἂν τὸ χειμῶνα ἡ ζωὴ στὸ Βερολίνο εἶναι ὑποφερτὴ γιὰ ἄνθρωπο, ποὺ ὅπως κι ἂν εἶναι, τὸν πειράζει τὸ κρύο, καὶ ποῦ θὰ μοῦ εἴταν εὐκολότερη ἡ διαμονὴ μὲ τέτιους ὁρους. Ἐννοεῖται, ἀγαπημένε μου, πῶς ὄνει-

ρεύουμαι νὰ γνωρίσω ἀπὸ κοντὰ κάπιες καλλιτεχνικὲς ἀπόλαυες, ποὺ μόνο τὶς φαντάζομαι τώρα. Μὲ τραβάει τὸ Γερμανικὸ πνεῦμα περσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο· καὶ τὸ αἰστάνομαι πὼς ἔχω πολὺ νὰ ὠφεληθῶ ἀπὸ μιὰ διαμονή στὸν τόπο τοῦ πνεύματος ποὺ μὲ τραβάει. Πόσο θὰ εἶμουν ἐφτυχῆς ἂν σᾶς ἐσυντόχαινα στὸ Βερολίνο ἢ ὅποιον ἄλλου θὰ περνοῦσα τὸ χειμῶνα.

Θὰ μοῦ τῇ συμπαθεῖστε τὴν ἐνόχλησή μου. Κι' ὅταν θὰ μοῦ γράψετε, μὴ λησμονεῖστε νὰ μοῦ γράψετε πὼς σᾶς φάνηκε τὸ καινούργιο μου βιβλίον, ἰδίως τὸ «Δαχτυλίδι τῆς Μάνας».

Σᾶς γλνκοφιλῶ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΜΠΥΣΣΗΣ

5.

München, 60/o—links, Schelling str.
19/11 1898

Ἀγαπημένε μου φίλε,

Προχτὲς ἔλαβα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τὸ γράμμα σου ποὺ μοῦστείλες ἐκεῖ. Τὸ κρατοῦσαν τόσον καιρὸ καὶ σὰν νὰ φαντάζομουν κάτι τέτιο, τοὺς ἔγραφα νὰ μοῦ στείλουν ἐδῶ ὅ,τι γράμμα ἔφτασε γιὰ μένα.

Τάχα θὰ σὲ βρεῖ τὸ γράμμα μου στὸ Βερολίνο; Σοῦ τὸ στέλνω μὲ τὸν κρυφὸ πόθο πὼς θὰ σὲ βρεῖ. Ἐγὼ ἀπὸ ἐνάμιση μῆνα καταστάλαξα ἐδῶ, ὅπου θὰ μείνω ὥς τὴν ἀνοιξὴ γιὰ νὰ τραβήξω βορειότερα. Ἄν δὲν κατέβηκες ἀκόμα καὶ σὲ βρεῖ, μὴν ξεχάσεις πὼς εἶμαι ἐδῶ—πὼς ἂν εἶναι δρόμος σου τὸ Μόναχο πρέπει νὰ σὲ ἰδῶ, πὼς ἂν δὲν μείνεις καθόλου ἐδῶ, νὰ μὲ εἰδοποιήσεις νὰ ἔρθω ἐγὼ στὸ σταθμὸ, γιὰτὶ θὰν τὸ θεωρήσω γοῦρι μου νὰ σοῦ σφίξω τὸ χέρι καὶ νὰκούσω τὴ μιλιὰ σου.

Σήμερα ἔγραφα στὴν Ἀθήνα νὰ μοῦ στείλουν τὸ βιβλίον περὶ Hauptmann· ὦ κι' ὁ Füssmann!..

Τί ἄλλο νὰ σοῦ γράψω ἀφοῦ δὲν ξέρω ποῦ βρίσκεσαι;

Σὲ φιλῶ
JANNIS A. KAMBYSSIS

Τὰ παραπάνω πέντε γράμματα ἀναδημοσιεύονται πιστὰ ἀπὸ τὴ Νέα Ἑστία, διότι ἡ πρώτη δημοσίευσή τους στὸν Νοημᾶ (τῶν τεσσάρων, ἀφοῦ τὸ τρίτο τῆς Νέας Ἑστίας δημοσιεύτηκε μόνον σ' αὐτήν) ἔχει καὶ λάθη καὶ παραλείψεις καὶ ἀποσιωπήσεις. Θεώρησα ὑπερβολικὸ νὰ παραθέσω κριτικὸ ὑπόμνημα, γι' αὐτὸ καὶ περιορίζομαι μόνο στὰ ἀκόλουθα σημεῖα:

Ἀπὸ τὸ πρῶτο γράμμα ὁ Νουμᾶς παραλείπει τὴ διεύθυνση, τὴ χρονολογία καὶ τὴν προσφώνηση ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ τὸν χαιρετισμὸ καὶ τὴν ὑπογραφή ἀπὸ τὸ τέλος.

Στὸ δεύτερο γράμμα παραλείπει ὁ Νουμᾶς τὴ χρονολογία καὶ τὴν προσφώνηση ἀπὸ τὴν ἀρχή, καθὼς καὶ ὁλόκληρες τὶς δυὸ παραγράφους ἀπὸ τὸ τέλος (ἀπὸ τὶς λέξεις «Τὴν πραγματεία γιὰ τὸ» ὡς τὸ τέλος). Παραλείπει ἐπίσης ὅσα ἀναφέρονται στὸν Βλαχογιάννη, τὸν Πορφύρα καὶ τὸν Γρυπάρη (ἀπὸ τὶς λέξεις «Θὰ σᾶς στείλω ἕναν τόμο» ἕως «γνωστότεροι ἀπὸ μένα»). Ἐπίσης, ἀποσιωπᾷ τὶς φράσεις «κάποιος ἀπὸ τὸ Παρίσι» καὶ «ὁ Παρισιάνος», γιὰ νὰ καλύψει τὸ ὄνομα τοῦ Ψυχάρη.

Στὸ τέταρτο γράμμα ἡ Νέα Ἑστία ἀπὸ λάθος δίνει χρονολογία «2/56 Αὔγ. 1898» ἀντὶ «25 Ἰουλ./6 Αὔγ. 1898», ἐνῶ ὁ Νουμᾶς ἔχει «25 τοῦ Ἰουλίου 1898». Ὁ Νουμᾶς παραλείπει τὴν προσφώνηση ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ ὅλο τὸ τέλος τοῦ γράμματος (ἀπὸ τὶς λέξεις «πόσο θὰ εἴμουν ἐφτυχής» ὡς τὸ τέλος).

Ἀπὸ τὸ πέμπτο γράμμα ὁ Νουμᾶς δημοσιεύει μόνο τρεῖς προτάσεις.

Ἀκολούθως δημοσιεύονται τὰ ὑπόλοιπα δυὸ γράμματα, μετὰ τὴν πλήρη μορφή τους στὸ γερμανικὸ κείμενο. Αὐτὲς τὶς δυὸ ἐπιστολὲς τὶς γνωρίζαμε μόνο ἀπὸ τὶς περικοπὲς τῆς μετάφρασής τους στὸ Νουμᾶ.

6.

Adalbert Str. 36 - o - rechts
München

Mein lieber Freund,

Ich bin sehr traurig, daß ich dich im Berlin nicht getroffen hatte. Also bist du wirklich im Athen? O! Ich fürchte, daß du vielleicht meine süße Stadt nicht finden wirst, wie du sie in deinen Träumen dir vorstelltest. Welche Verschiedenheit zwischen uns! Was ich gewußt habe, was ich sehe, was ich kennen werde, o, das sehe ich, ist größer, als das, was ich in meiner Phantasie geträumt hatte. Deutschland bringt in meiner Seele gleich jetzt die große Sehnsucht; und wenn ich denke, daß der Tag kommen wird, an dem ich aus Deutschland gehen muß, weine ich weine ich!...

Aber welche sind deine Empfindungen aus Griechenland? Ich bitte schön mir es zu schreiben. Ich kenne dich und ich fürchte nicht. Ich wollte dich, bevor du nach Griechenland reistest, sehen und dir Vieles sagen. Ich denke auch an meinen Kollegen, welche dich vielleicht mit ihren arglosen

Kindlichkeiten belästigen könnten. Ich weiß es, daß du nicht von seiner schlechten Seite nehmen wirst. Liebe Griechenland immer, wie du es liebest. Es hat noch im Grund das, was sich verbirgt und das, was die ausgesuchtesten Seelen zieht.

Du verstehst was mein Brief bedeutet und du wirst mir verzeihen. Ich erwarte im Bälde dein Antwort.

*Mit besten Grüßen
dein Freund*

Jannis A. Kambysis

P.S. Meinen Brief wird unser Freund Passajannis dir geben, weil ich deine Adresse, um ihn dir selbst zu schicken, nicht kenne.

19 Januar 1899

[μετάφραση:]

*‘Οδός ᾽Ανταλμπερτ 36-α-δεξιὰ
Μόναχο*

᾽Αγαπητέ μου φίλε,

λυπήθηκα πολὺ πὺν δὲν σὲ συνάντησα στὸ Βερολίνο. Εἶσαι λοιπὸν στὴ ἀλήθεια στὴν ᾽Αθήνα; ὦ, φοβᾶμαι πὼς ἴσως δὲν θὰ βρεῖς τὴ γλυνιά μου πόλη ὅπως τὴ φανταζόσουν αὐτὰ ὄνειρά σου. Τί διαφορὰ μεταξύ μας! Ὁ,τι ἔχω γνωρίσει, ὅ,τι βλέπω, ὅ,τι θὰ μάθω, ὦ, τὸ βλέπω, εἶναι μεγαλύτερο ἀπ' ὅσο στὴ φαντασία μου τὸ εἶχα ὀνειρευτεῖ. Ἡ Γερμανία φέρνει κιόλας στὴν ψυχὴ μου τὴ μεγάλη λαχτάρα· κι ὅταν σκέφτομαι ὅτι θὰ ἔρθει ἡ μέρα πὺν θὰ πρέπει νὰ φύγω ἀπὸ τὴ Γερμανία, κλαίω, κλαίω! ...

Ἀλλὰ ποιά εἶναι τὰ συναισθήματά σου ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα; σὲ παρακαλῶ πολὺ νὰ μοῦ τὰ γράψεις. Σὲ ξέρω καὶ δὲν φοβᾶμαι. Θὰ ἤθελα, πρὶν φύγεις γιὰ τὴν Ἑλλάδα, νὰ σὲ εἶχα δεῖ καὶ νὰ σοῦ ἔλεγα πολλὰ. Σκέφτομαι τοὺς συν-αδέλφους μου, ἐπίσης, πὼς ἴσως θὰ σὲ κονιάσουν μὲ τὴν ἄκακη ἀφέλειά τους. Ξέρω ὅμως πὼς δὲν θὰ τὸ πάρεις ἀπὸ τὴν κακὴ του πλευρά. Ἀγάπα τὴν Ἑλλάδα πάντα ὅπως τὴν ἀγαποῦσες. Ἔχει ἀκόμα κατὰ βάθος αὐτὸ πὺν μένει κρυμμένο καὶ πὺν τραβᾷ τὶς ἐκλεκτὲς ψυχές.

Καταλαβαίνεις τί ἐννοεῖ ἡ ἐπιστολή μου καὶ θὰ μὲ συγχωρέσεις. Περιμένω σύντομα τὴν ἀπάντησή σου.

*Μὲ θερμοὺς χαιρετισμοὺς
ὁ φίλος σου
Γιάννης Α. Καμπύσης*

Υ. Γ. Τὴν ἐπιστολή μου θὰ στῇ δώσει ὁ φίλος μας Πασαγιάννης, γιατί δὲν ξέρω τὴ διεύθυνσή σου γιὰ νὰ τὴ στείλω σὲ σένα τὸν ἴδιο.

19 Ἰανουαρίου 1899

7.

Adalbert Str. 36 - o.r.

München

18 - 5 - 99

Mein lieber Freund,

Mit großer Freude habe ich deinen Brief bekommen und ich antworte dir gleich.

Es rührt mich dein Artikel in der «Deutschen Litteratur - Zeitung» über meine Bestrebungen, daß der deutsche Geist in meinem Vaterland abfließe. Ich danke dir bestens und ich nehme dein Wort «Wohl ihm, daß es noch Jugend hat!...» d.h. ich will es nehmen, als das beste Anzeichen der Zukunft meines Vaterlands. Sage mir, ich bitte, glaubst du wirklich, daß es noch Jugend hat? O! Wie möchte ich auch daran glauben, und es möge mein einziger Glaube sein!

Ich möchte dir vieles schreiben, aber das kann ich nicht. Du sagst mir die traurigen Wahrheiten deiner Betrachtungen und ich, der immer daran denke, war nah daran zu weinen. Und doch fühle ich selbst, daß ich machtlos bin «diesen volkspädagogischen Gesichtspunkt» zu übernehmen. Jedesmal wenn ich eine solche Arbeit versuche, mache ich nichts und ich scheitere. Ich weiß auch nicht, was meine unbedeutenden Werke gelten, und ich bin der erste der sie verachtet, aber ich bin mit der Kunst gefesselt, und meine Erlösung mein Leben selbst sind diese meine Fesseln. Ich bin auch über der «Τέχνη» ziemlich enttäuscht aber nicht über den Widerspruch der Sprache und der Gebildeten, sondern weil ihr Inhalt so oft die wahren Gebildeten enttäuscht. Widerspruch, bilde ich mir ein, in der «Ἑθνικὴ Ἀγωγή», von der ich noch kein Heft gesehen habe, mußte nicht sein, da ihr Manifest sich verpflichtet auch die Volkssprache zu umarmen.

Du sprichst mir über die griechische Natur. Ich finde auch die deutsche sehr interessant. Wie die bloßen Gebirge von Griechenland und die scharfen, starken Färbungen, z.B. die Färbung einer Abenddämmerung, geben die Stimmung der bildnerischen Schönheit, so geben auch hier die

dichten Wälder, die ganzbepflanzten Alpen und die dunklen Farben des Himmels, die Stimmung der malerischen Schönheit, sowie die tiefen und symbolischen Motive der deutschen Dichtung, wie auch in Griechenland bietet die Natur den süßen Gesang der Pan's Schalmei. Ich liebe beides zu viel, und muß meine Seele vielleicht zwei Lieben behalten! Und noch... o!... diese gothische Majestät!...

Ah! Du sprichst mir noch über Fortschritte im Deutschen. Ich bin mit mir nicht zufrieden. Ich kann mich nie in einer Sprache zentralisieren, und ich denke an dich, der du mir in meinen Mängeln vollkommen machen wirst. Wenn du wieder nach Athen zurückkommst, werde ich dort sein und auf dich warten.

Meine litterarische Pläne finden sich en Relâche. Meine Kunst ist immer niedriger als meine Träume. Was ich dichte, das ist nicht, was ich möchte. Mein Traum ist alles, und leider bleibt es stets ein Traum. Und ein neues dramatisches Gedicht («Στὰ Σύγνεφα»), das ich eben beendet habe, wie alle meine Stücke, befriedigt es auch nicht meine Seele.

Ich höre den Pr. Brentano an der Universität. Er lehrt jetzt die «Wirtschaftsgeschichte» und es ist sehr interessant. Vorgestern, als ich im Unterricht war, hat mich zu Hause Herr Dr John Schmitt besucht, und ich bin sehr traurig geworden, ihn persönlich nicht kennen zu lernen. Ich weiß nicht, ob er wieder nach Leipzig zurückkehrt oder nach Corfu reisen wird.

Den H. Professor Krumpacher sehe ich manchmal. Vor einigen Tagen hat er mich zum Essen eingeladen, und er hat mir gesagt, das du über mich ein Artikel in der «D. Litteratur Zeitung» geschrieben hattest. Für meinen Interview sagte er mir scherzend: «Du, Verbrecher, wirst mich mit den «δασκάλους» und besonders mit dem Ψυχάκη im Kampf werfen!...»

Ich möchte dir noch vieles sagen, besonders von den Ausflügen, die du mir rätst. Aber, verzeihe mir, ich würde, wenn ich es thun möchte, in große Melancholie sinken. Und meinen Brief vollendend, versichere ich dir, daß Deutschland mich gleich jetzt mit tiefster Sehnsucht getränkt hat, und die Freude, die ich für meine Heimkehr haben würde, verliert sich in der Trauer, die die Trennung von Deutschland in mir bewirkt.

Empfange meine besten Grüße
Jannis A. Kambysis

[μετάφραση:]

᾽Οδὸς ᾽Ανταλμπερτ 36 - α. δ.

Μόναχο

18 - 5 - 99

᾽Αγαπητέ μου φίλε,

μὲ μεγάλη χαρὰ ἔλαβα τὸ γράμμα σου καὶ σοῦ ἀπαντῶ ἀμέσως.

Μὲ συγκίνησε πολὺ τὸ ἄρθρο σου στὴ «*Deutsche Literaturzeitung*» γιὰ τὶς προσπάθειές μου νὰ διαδώσω τὸ γερμανικὸ πνεῦμα στὴν πατρίδα μου. Σ' εὐχαριστῶ πάρα πολὺ καὶ θεωρῶ τὰ λόγια σου «Χαρὰ σ' αὐτὴν ποὺ ἔχει ἀκόμα νιάτα», δηλ. θέλω νὰ τὰ θεωρῶ, ὡς τὸν καλύτερο αἰωνὸ γιὰ τὸ μέλλον τῆς πατρίδας μου. Πές μου, σὲ παρακαλῶ, τὸ πιστεύεις σ' ἀλήθεια ὅτι ἔχει ἀκόμα νιάτα; ὦ! Πῶς θὰ ἤθελα κι ἐγὼ νὰ τὸ πιστεύω, κι ἂς ἦταν ἡ μόνη μου πίστη!

Θὰ ἤθελα πολλὰ νὰ σοῦ γράψω ἀλλὰ δὲν μπορῶ. Μοῦ λές τὶς θλιβερὲς ἀλήθειες τῶν παρατηρήσεών σου κι ἐγώ, ποὺ πάντοτε τὶς σκέφτομαι, μοῦ ἦθε σχεδὸν νὰ κλάψω. Κι ὅμως αἰσθάνομαι ἐγὼ ὁ ἴδιος ὅτι εἶμαι ἀδύναμος «αὐτὴ τὴν ἄποψη τῆς διαπαιδαγώγησης τοῦ λαοῦ» νὰ ἀναλάβω. Κάθε φορὰ ποὺ ἐπιχειρῶ μὴ τέτοια προσπάθεια, δὲν καταφέρνω τίποτε καὶ ναυαγῶ. Καὶ δὲν ξέρω τί ἀξίζουν τὰ ἀσήμαντα ἔργα μου κι εἶμαι ὁ πρῶτος ποὺ τὰ περιφρονῶ, ἀλλὰ εἶμαι μὲ τὴν τέχνη ὑποδουλωμένος, καὶ ἡ λύτρωσή μου, ἡ ἴδια ἡ ζωὴ μου εἶναι αὐτὰ τὰ δεσμὰ μου. Εἶμαι ἐπίσης ἀρκετὰ ἀπογοητευμένος μὲ τὴν «Τέχνην» ἀλλὰ ὅχι μὲ τὴν ἀντινομία τῆς γλώσσας καὶ τῶν λογίων, παρὰ μόνο γιατί τὸ περιεχόμενό της τόσο συχνὰ ἀπογοητεύει τοὺς ἀληθινὰ μορφωμένους. Αὐτὴ ἡ ἀντινομία φαντάζομαι, στὴν «Ἑθνικὴ Ἀγωγή», τῆς ὁποίας δὲν ἔχω δεῖ κανένα τεῦχος, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει, μιᾶς καὶ ἡ διακήρυξί της τὴ δεσμεύει νὰ ἀγκαλιάσει τὴ δημοτικὴ γλῶσσα.

Μοῦ μιλάς γιὰ τὴν ἑλληνικὴ φύση. Ἐγὼ βρίσκω καὶ τὴ γερμανικὴ ἐπίσης ἐνδιαφέροντα. Ὅπως οἱ γυνεὲς ὁροσειρὲς τῆς Ἑλλάδας καὶ οἱ ἔντονοι, ἰσχυροὶ χρωματισμοί, π.χ. ὁ χρωματισμὸς μιᾶς δύσης, δίνουν τὴν αἴσθηση μιᾶς ἀπεικασμένης ὠραιότητας, ἔτσι δίνουν ἐπίσης ἐδῶ τὰ πυκνὰ δάση, οἱ κατάρντες Ἀλπεῖς καὶ τὰ σκοτεινὰ χρώματα τοῦ οὐρανοῦ τὴν αἴσθηση μιᾶς ζωγραφισμένης ὠραιότητας, σὰν τὰ βαθιὰ καὶ συμβολικὰ μοτίβα τῆς γερμανικῆς ποίησης, καθὼς καὶ στὴν Ἑλλάδα ἡ φύση παρέχει τὸ γλυκὸ τραγοῦδισμα τῆς φλογέρας τοῦ Πανός. Ἀγαπῶ καὶ τὶς δυὸ πάρα πολὺ καὶ ἴσως πρόπει ἡ ψυχὴ μου καὶ τὶς δυὸ ἀγάπες νὰ κρατήσῃ! Κι ἀκόμα... ὦ!... αὐτὴ ἡ γοητικὴ μεγαλοπρέπεια!...

Ἀχ! μοῦ μιλάς ἀκόμα γιὰ τὴν πρόδοί μου στὰ γερμανικά. Δὲν εἶμαι εὐχαριστημένος μὲ τὸν ἑαυτό μου. Δὲν μπορῶ νὰ ἐπικεντρωθῶ σὲ μία γλῶσσα,

καὶ σκέφτομαι ἐσένα πού θὰ σὲ παραγεμίζω μὲ τὶς ἐλλείψεις μου. Ὅταν θὰ ξανάρθεις στὴν Ἀθήνα, θὰ εἶμαι ἐκεῖ καὶ θὰ σὲ περιμένω.

Τὰ λογοτεχνικά μου σχέδια ἔχουν ἀτονήσει. Ἡ τέχνη μου εἶναι πάντοτε κατώτερη ἀπὸ τὰ ὄνειρά μου. Αὐτὸ πὺν δημιουργῶ δὲν εἶναι αὐτὸ πὺν θὰ ἤθελα. Τὸ ὄνειρό μου εἶναι τὸ πᾶν καὶ δυστυχῶς μένει πάντοτε ὄνειρο. Κι ἔνα νέο δραματικὸ ποίημα «Στὰ σύγνεφα» πὺν τώρα μόλις τέλειωσα, ὅπως ὅλα μου τὰ κομμάτια δὲν εὐχαριστεῖ κι αὐτὸ τὴν ψυχὴ μου.

Παρακολοθῶ τὸν καθηγητὴ Μπρεντάνο στὸ Πανεπιστήμιο. Διδάσκει τώρα τὴν «Οἰκονομικὴ ἱστορία» πὺν εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρονσα. Προχθές, ἐνῶ ἤμουνα στὸ μάθημα, πῆγε στὸ σπῖτι μου γιὰ νὰ μ' ἐπισκεφτεῖ ὁ Δρ. John Schmitt καὶ λυπήθηκα πολὺ πὺν δὲν τὸν γνώρισα προσωπικά. Δὲν γνωρίζω ἂν ἐπιστρέφει στὴ Λειψία ἢ ἂν θὰ ταξιδέψει γιὰ τὴν Κέρκυρα.

Τὸν καθηγητὴ Krumbacher τὸν βλέπω κάπου-κάπου. Πρὸ ἡμερῶν μὲ κάλεσε γιὰ φαγητὸ καὶ μοῦ εἶπε ὅτι εἶχε γράψει γιὰ μένα ἓνα ἄρθρο στὴν «Deutsche Literaturzeitung». Γιὰ τὴ συνέντευξή μου μοῦ εἶπε ἀστειονόμενος: «Κακοῦργε, θὰ μὲ βάλεις στὰ μαχαίρια μὲ τοὺς “δασκάλους” καὶ ἰδαίτερα πὲ τὸν Ψυχάρη!...»

Θὰ ἤθελα νὰ σοῦ ἔλεγα πολλὰ ἀκόμη, ἰδίως γιὰ τὶς ἐκδρομὲς πὺν μὲ συμβουλεύεις. Ἀλλά, συγχώρεσέ με, ἐὰν τὶς ἔκανα θὰ ἔπεφτα σὲ μεγάλη μελαγχολία. Καὶ τελειώνοντας τὸ γράμμα μου σὲ διαβεβαιῶ ὅτι ἡ Γερμανία ἤδη μὲ ἔχει ποτίσει μὲ τὴν πιὸ βαθιὰ λαχτάρα καὶ ἡ χαρὰ πὺν θὰ εἶχα γιὰ τὸν γνωρισμὸ μου στὴν Ἑλλάδα χάνεται μέσα στὴ θλίψη πὺν μοῦ προξενεῖ ἢ ἀπομάκρυνσή μου ἀπὸ τὴ Γερμανία.

Σοῦ στέλνω τοὺς πιὸ θερμοὺς χαιρετισμοὺς

Γιάννης Α. Καμπύσης

Ἡ ἀντιβολὴ μὲ τὸ κείμενο τῶν δύο τελευταίων ἐπιστολῶν, ὅπως τὶς μετέφρασε καὶ δημοσίευσε ὁ Νουμάς, δείχνει τὰ ἀκόλουθα:

Ἀπὸ τὴν προτελευταία ἐπιστολὴ λείπει ἡ διευθύνση τοῦ ἀποστολέα καὶ ἡ προσφώνηση. Λείπει ἐπίσης ἡ φράση «Σκέφτομαι τοὺς συναδέλφους μου, ἐπίσης, πόσο ἴσως θὰ σὲ κουράσουν μὲ τὴν ἄκακη ἀφέλειά τους», καθὼς καὶ ὅλο τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς, ἀπὸ τὴ φράση «Περιμένω σύντομα τὴν ἀπάντησή σου» καὶ ἔπειτα.

Ἀπὸ τὴν τελευταία ἐπιστολὴ λείπει ἡ διευθύνση καὶ ἡ προσφώνηση, καὶ εἶναι δοσμένη λάθος ἡ ἡμερομηνία, «28 τοῦ Μάη τοῦ 99», ἀντὶ τοῦ ὁρθοῦ «18-5-49». Ἀκόμη μεταφράζεται ὁ τίτλος τοῦ περιοδικοῦ *Deutsche Literaturzeitung* σὲ «Ἐφημερίδα τῆς Γερμανικῆς Φιλολογίας», κάτι πὺν δυσκόλευε τὸν ἐντοπισμὸ τῆς παραπομπῆς. Λείπει ὅλη ἡ περίοδος πὺν ἀναφέρεται

στὸ περιοδικὸν *Ἡ Τέχνη*, ὅπως καὶ αὐτὴ πού ἀναφέρεται στὸ περιοδικὸν *Ἑθνικὴ Ἀγωγή*. Δίνεται λαθασμένα τὸ ὄνομα τοῦ καθηγητῆ Brentano ὡς Breulano (στὴν ἀναδημοσίευση τοῦ Βαλέτα στὰ *Ἀπαντα Καμπύση* ἔγινε Μπρεβίτνο). Λεῖπει ἡ περίοδος πού ἀναφέρεται στὸν Dr John Schmitt (τὸν ὁποῖο μνημονεύει καὶ σὲ γράμμα του στὸν Χατζόπουλο, βλ. *Ἀπαντα Καμπύση*, σ. 616. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀμερικανὸ ἐκδότῃ τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Μορέως*, γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. στὸ ἄρθρο τοῦ Irmischer ὁ. στὴ σημ. 2, σ. 486-488.). Λεῖπουν οἱ λέξεις «καὶ ἰδιαίτερα μετὰ τὸν Ψυχάρη». Ἡ φράση, γιὰ τὴν ἐκδρομὴν, «ἐὰν τις ἔκανα», δίνεται ὡς «ἂν δὲν τις ἔκανα», στὸν Βαλέτα. Καί, τέλος, διαφέρει ὁ χαιρετισμὸς πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπογραφή τοῦ ἀποστολέα.

22. April. DEUTSCHE LITTERATURZEITUNG 1899. Nr. 16.

σς. 622 - 624

Ἡ Τέχνη. Βγαίνει κάθε μήνα. Τόμος Α'. φyll. 1-5. Athen, Ἑστία, 1898. 128 S. 8°. Jährlich 12 Hefte zu Fr. 10.

Dass die neugriechische Litteratur sich gegenwärtig in ihrer Sturm- und Drangperiode befindet, kann Niemand verkennen, der die Erscheinungen der letzten zehn Jahre aufmerksam verfolgt hat. Der Kampf um die Sprachfrage (vgl. über diese die gut orientirenden Ausführungen von Th u m b, Indogerm. Forsch., Anz. IX, 1. u. 2, S. 152 ff.) ist im Grunde nur der Ausdruck eines Kampfes moderner Ideen mit mittelalterlichem Scholasticismus. Leider hat dieser letztere hier zu Lande noch tiefere Wurzeln als irgend anderswo. Selbst den übrigen Balkanländern gegenüber ist Griechenland in der Ausbildung einer volksthümlich-nationalen Litteratursprache weit zurückgeblieben, und damit auch in der Schaffung eines mustergiltigen litterarischen Organs, wie es etwa Rumänien schon so lange in den »Convorbiri litterari« besitzt. Das nationale geistige Leben unterbindet hier eben noch immer der öde Parteigeist der Masse und der klassizistische Geschmack der Gebildeten.

Kein Wunder daher, dass sich ein Zetergeschrei von allen Seiten erhob, als das erste Heft der »Τέχνη« erschien. Sie stellt den ersten Versuch eines Kreises junger, muthiger Litteraten dar (die meisten von ihnen sind bereits in der Sammlung der »Ἑλληνικά Ληγήματα« vertreten, ausschliesslich in der frischen, phantasiegesättigten Sprache des Volkes eigenkünstlerische Schöpfungen (Novellen, Gedichte, kritische Aufsätze) zu bieten und zugleich dem griechischen Publikum Fühlung zu verschaffen mit den geistigen Bewegungen des modernen Europas. Man hat das Gefühl, dass hier ein neuer Geist seine eigenen, neuen Wege sucht. Es sind die »Jungen«, die auch in Griechenland zu Worte kommen wollen und begeistert von Nietzsche, Ibsen und Hauptmann predigen. Es weht auch etwas wie zukunftsfroher Jugendmuth durch die Blätter der Zeitschrift, und wenn er sich auch zuweilen absurd geberdet, wüt überall, so ist auch das ein gutes Recht der Jugend. Und Griechenland braucht Jugend. Wohl ihm, dass es noch Jugend hat!

Doch nicht das ist es, was mich vor Allem bestimmt, in diesen Spalten auf die genannte Zeitschrift hinzuweisen, sondern etwas anderes, und zwar zweierlei: zunächst ein sprachlicher Grund: wer sich mit dem wirklich lebendigen Neugriechisch vertraut machen und eine Idee bekommen will von dem ungeahnten Reichthum dieser Sprache, findet hier ein weites Feld

zu sprachlichen Beobachtungen, und sind auch viele groteske Neubildungen darunter, so ist das wieder nur ein Beweis für die Bildsamkeit dieser nichts weniger als »verkümmerten« Sprache, die auch die höchsten Gedanken wiederzugeben im Stande ist.

Sodann verdient die »Τέχνη« ein kulturgeschichtliches Interesse, zumal in Deutschland. Sind doch viele ihrer Mitarbeiter von einer glühenden Liebe zu deutscher Kunst und deutschem Wesen beseelt und suchen sie beide in ihrer Heimath zur Geltung zu bringen; man vergleiche z. B. die »Γερμανικά γράμματα« des hoffnungsvollen jungen Dramatikers J. Kambyses, die er in dem letzten, der Uebersicht des »geistigen Lebens« gewidmeten Theil jedes Heftes veröffentlicht, und aus denen wir uns nicht versagen können, einige charakteristische Sätze zu übertragen. So heisst es im 3. Heft, S. 70 ff., wo er von der Jugendfrische deutschen Wesens spricht: »Eine Luft weht vom Mittelalter herüber — oder besser von der Reformation —, und ich fühle sie hie und da. Die gotische Majestät — versegen wir ihr nicht diesen Titel — erscheint mir wie ein altes Mütterchen, das seine Enkelkinder liebkost. Luther, Dürer, Holbein, selbst der 30 jährige Krieg stehen vor mir wie lebendige Gestalten. «Die Erfüllung deutschen Wesens sieht er in Goethe: »Er hat sein Planetensystem geschlossen, und seine Gestirne sind jetzt bewohnt. Dichter erzeugt es nicht mehr, aber es spendet Leben dem Bewohner seiner Welten.« »Es fesselt mich Michel Angelo, denn Phidias kann ich leider nur ahnen, aber ich gestehe es, dass auch Goethe, Beethoven und Böcklin mir häufig als überlegenere Genies erscheinen.« Wenn er trotzdem von einer gewissen Uebersättigung der deutschen Kulturwelt spricht, so lässt sich das kaum leugnen, und wir können nur wünschen, dass etwas mehr von diesem Ueberfluss in sein Vaterland abfliessen möge. Denn wenn auch nicht allein an deutscher, so doch an germanischer Kultur überhaupt kann sich Griechenland sowie der ganze europäische Orient wieder aufrichten. Gelingt es der jungen Zeitschrift, germanisches Fühlen und Denken in Griechenland mehr zu verbreiten, so wird es gewiss nicht zu dessen Schaden sein. Aber auch in Deutschland darf sie nicht ganz unbeachtet bleiben.

Athen.

Karl Dieterich.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΜΠΥΣΗΣ
ΠΡΟΣ ΚΑΡΟΛΟ ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ
(Κατὰ τὴν ἔκδοσιν Ἑνεπεκίδην)

(Μόναχον), 28 Ἰανουαρίου 1899
Adalbert Str. 36

Σεβαστὲ κύριε καθηγητά,

Ἐγνώριζα τὴν περιδοξὴ προσωπικότητά σας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἦταν πάντα πόθος μου νὰ εὐτυχήσω νὰ σᾶς γνωρίσω, ὅταν θὰ ἐρχόμουν στὴ Γερμανία. Τὸ ὄνειρό μου νὰ ἔρθω ἐκπληρώθηκε καὶ ἀφοῦ ἐπισκέφτηκα σύντομα τὴν πρὸς ἐνδιαφέροντά με χώρα τῆς Γερμανίας ἀποφάσισα νὰ μείνω ἐδῶ κάμποσο καιρὸ, ὥστε νὰ λάβω τὴν ἡδονὴ νὰ μάθω τὴν γλῶσσα τόσο, πὺν νὰ μὲν στὴ μεγάλη Γερμανικὴ ζωὴ καὶ τέχνη.

Θὰ θεωρήσω εὐτυχέστατο τὸν ἑαυτό μου, ἂν μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς γνωρίσω. Αἰσθάνομαι πόσο ἔχω νὰ ὠφεληθῶ καὶ πόσα νὰ μοῦ ὑποδείξετε καὶ μὲ καθοδηγήσετε. Σᾶς τὸ ζητῶ μὲ τὸν πόθο μου καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα, ἂν καὶ νοιώθω πόσο θὰ σᾶς ἐνοχλήσω. Συναχωρέσετέ με τὸ βάρος πὺν σᾶς δίδω καὶ δεχθεῖτε τὴν ἔκφρασι τῆς ἀπείρου μου ὑπολήψεως.

Θὰ μὲ ὑποχρεώσετε ἀκόμα, νὰ δεχθῆτε μερικὰ ἔργα μου, ἐλάχιστα δείγματα βαθυτέρων ὀνείρων.

Μετ' ἀπείρου σεβασμοῦ
Jannis A. Kambysis

28 τοῦ Γενάρη 1899

Ἀθήνα — ὁδὸς Οἰκονόμου 15
29 Μαρτίου 1900

Σεβαστέ μου κύριε καθηγητά,

Σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τὸ γράμμα σας. Μοῦ ἐπανάφερε στὴ θύμησή μου τίς εὐχαριστοτάτες στιγμὲς πὺν πέρασα στὸ Μόναχο, καὶ πὺν ποτὲς δὲν θὰ τίς ξεχάσω. Ἐξαιρετικὰ ἀκόμα τὴ δική σας προσήνεια σ' ὅ,τι θὰ σᾶς παρακαλοῦσε κανεὶς νὰ τοῦ ἐξηγήσετε. Ἀπάνον μάλιστα σ' ὅσα τώρα μοῦ γράφετε γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν λίγων ἐκείνων («Προλεγόμενων») στὸ «Περὶ δικόν μας», πῶς νὰ σᾶς πῶ : αἰστάνομαι τὴν ἀδυναμία μου, ὅταν θέλω νὰ γράψω κάτι πλέον ἀφαιρεμένο ἢ φιλοσοφικώτερο, καὶ ἔρχομαι σὲ τόσες στιγμὲς, πὺν, παραδεχόμενος καὶ τὴ δική μου τὴν ἀδυναμία, διαβλέπω πῶς ἡ φτώχεια

καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῆς λαϊκῆς γλώσσας εἶναι κ' αὐτὸ ἓνας μεγάλος λόγος. Τὶ νὰ κάμω τότες; Στὴν καθαρεύουσα βέβαια εἶναι ἀδύνατο νὰ γραφεῖ τίποτες, καὶ ἡ ἀρχαία γλῶσσα δυστυχῶς δὲν ἀναπληρώνει καθόλου πουθενὰ τὶς ἀνάγκες, πὺν ἡ Λατινική, στὴ μεταβατικὴ περίοδο τῶν γλωσσῶν τῶν λατινικῶν φυλῶν, ἀναπλήρωνε. Γι' αὐτὸ ἀδράχνω πάλι κ' ἐκεῖ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα τουλάχιστο στὸν προῆρα, παρέχοντας, ὅσο καὶ λίγο, ὕλικὸ γιὰ τὸ μέλλον καὶ τῆς τέτοιας χρησιμοποίησεως τῆς γλώσσας.

Στὰ ἀκόλουθα φυλλάδια τοῦ «Περιοδικοῦ μας» δημοσιεύω 4-5 ἀρθράκια, ὁ «Ψυχαρισμὸς κ' ἡ ζωὴ». Σχεδὸν δὲν μιῶ διόλου γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, γιατί ὁ Ψυχαρισμὸς κ' ἡ ἐπίδρασή του ἡ μεγάλη, δηλαδὴ ἡ κακὴ, περισσότερο σὲ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς Ζωῆς μας ἐπέδρασε. Προπάντων στὴν ἀνειλικρίνεια καὶ στὸ μπαλσάμωμα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ζωντανοῦ. Ὁ Ψυχαρισμὸς ὅπως ἐπιπνέει ἐδῶ εἶναι ὁ ἀγέρας τῶν σοκακιῶν τοῦ Παρισιοῦ περασμένος ἀπὸ Ρωμερικὰς ιδιοσυγκρασίες — κ' αὐτό, μοῦ φαίνεται κίνυνος, μεγάλος κίνυνος γιὰ μᾶς. Ἴσως καὶ βέβαια δυσσαρεστηθεῖ πολὺ μαζύ μου ὁ κ. Ψυχάρις κ' ὁ κ. Ἑφταλιώτης, ἀλλὰ, Σᾶς ὁμολογῶ, ἡ δυσἀρεσκεία τους μοῦ εἶναι πάντα εὐχαριστότερη, ἀπὸ τὴ φιλία μιᾶς convention φεύτικης.

Λαβαίνω τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς στείλω μὲ τὸ ἴδιον ταχυδρομεῖο ἓνα μικρὸ βιβλιαράκι πὺν ἔβγαλα τελευταῖα. Ὁ διευθυντής, κ. Βῶκος, Σᾶς εὐχαριστεῖ πολὺ γιὰ τὶς εὐχὲς σας καὶ Σᾶς προσφέρει τὰ σέβη του. Ἐπίσης κ' ἐγὼ θὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς σφίξω τὸ χέρι γκαρδιακά, ἐκφράζοντας τὰ αἰσθημάτά μου.

Δικός Σας

Γιάννης Α. Καμπύσης

Υ. Γ. Οἱ ταινίες τοῦ περιοδικοῦ, μοῦ ὑποσχέθηκαν πὺς θὰ εἶναι πὺς στερεότερες.

Ὅδὸς Οἰκονόμου ἀρ. 15

Ἀθήνα

(Ἀθῆναι), 25/7 Νοεμβρίου 1900

Σεβαστέ μου κύριε καθηγητά,

Νὰ μὲ συγχωρεῖτε πὺν δὲν σᾶς ἀπάντησα, ὅπως ὤφειλα, ἀμέσως. Εἴμουν ἄρρωστος κ' ἀκόμα δὲν εἶμαι καλά, δὲν ξεύρω βέβαια, ἂν θὰ γίνω ἐντελῶς. Τὸ χαλασμένο φυλλάδιον τοῦ «Περιοδικοῦ μας» τὸ ἔστειλα στὸν Πειραιᾶ νὰ σᾶς στείλουν ἄλλο. Ἡ πρακτικὴ τοῦ ἐξωφύλλου του εἶταν χρη-

ματικῆς ἀνάγκης ἀποτέλεσμα. Δὲν κατορθώνεται τέλος πάντων νὰ εὐδοκιμεῖ περιοδικόν, πὺν ἐπαναστατεῖ, ὅσο καὶ λίγο, κατὰ στημένης καθαρεύουσας. Αὐτὲς τὶς ἡμέρες ὑποκίνησε μία ἐφημερίδα γλωσσικὸ ζήτημα: σὰς στέλνω ἓνα φύλλο ὅπου ὁ καθηγητὴς κ. Χατζηδάκις ἔγραφε ἄρθρο, πὺν θάπορεύετε, πῶς κατορθώνει νὰ συγκεντρώνει ὁ κύριος Χατζηδάκις τόση κοινοτοπία, κὶ ἐπιτρέψατέ μου τὴν ἔκφραση, τόσην ἐπιστημονικὴ ἀνειλικρίνεια, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸ κ ὁ μ μ α του. "Υστερα ἀπ' αὐτὸ τί νὰ ἐλπίζει κανεῖς, σεβαστέ μου κ. καθηγητά;

Λεχθεῖτε τὰ βαθύτατα σεβάσματά μου

Γιάννης Α. Καμπύσης

ZUSAMMENFASSUNG

FOTIOS DIMITRAKOPOULOS, «Von den Beziehungen Jannis Kambysis mit Karl Krumbacher und Karl Dieterich».

Jannis Kambysis (1872-1901) ist ein bekannter griechischer Schriftsteller am Ende des 19. Jahrhunderts, der von der damaligen deutschen Kultur stark beeinflusst wurde. Er reiste 1898 nach München, wo er den berühmten Professor Karl Krumbacher kennenlernte. Schon vor seiner Reise nach Deutschland, führte er eine Korrespondenz mit Karl Dieterich, der später Professor in Leipzig wurde. In einem der Bücher von Karl Dieterich, die sich heute in der Bibliothek des Instituts für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität München befinden, habe ich zwei von mehreren Briefen gefunden, die Kambysis an Dieterich gerichtet hatte.

Mein Artikel umfaßt eine vollständige Edition des Briefwechsels zwischen Kambysis und beiden Professoren sowie eine Untersuchung ihrer gegenseitigen Beziehungen.

F. A. D.